

Ἐρευνα

Oxford, 1908.

Ἡ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ.

ΑΡΘΡΟΝ ΤΟΥ ΑΙΩ. Κ. Α. ΚΑΡΛΑΪΤΑ.

Καθηγητοῦ τῆς θεολογίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Ὁξφόρδης.

[Τὸ λαμπρὸν τοῦτον ἄρθρον τοῦ κ. Καρλαϊτὰ δημοσιεύθη ἐν τῷ ἐγ-
κρίτῳ ἀγγλικῷ περιοδικῷ Interpreter, μεταφέρομεν δὲ αὐτὸ ὡς διότι
εἶνε ἐξόχως διδακτικόν, καὶ ἐκφράζομεν εὐχαριστίας διὰ τὴν ἀβρότητα
μεθ' ἧς ὁ τε διευθυντὴς τοῦ Interpreter καὶ ὁ κ. Καρλαϊτὰ ἐξέφρασαν
τὴν χαρὰν τῶν διὰ τὴν δημοσίευσιν αὐτοῦ εἰς τὴν ΕΡΕΥΝΑΝ.]

Ἐπιλαμβανόμενοι τοῦ θέματος τούτου ὀφείλομεν
νὰ ἐρευνήσωμεν διατί ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία
προσκαλεῖται νὰ δείξῃ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ἐνδια-
φέρον διὰ τὰ κοινωνικὰ ζητήματα. Ἴσως προβάλλει
τις ὅτι τὰ κοινωνικὰ ζητήματα ἀποβλέπουσι τὰς
ὕλικας ἀπόψεις τοῦ βίου, καὶ ὅτι μὲ τοιαύτας
ὕλικας ἀπόψεις, ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἐλαχί-
στην ἔχει σχέσιν τουλάχιστον κατ' εὐθείαν. Ἡ
ἀλήθεια ὁμῶς εἶνε ὅτι τὰ κοινωνικὰ ζητήματα τῆς
σήμερον, καίτοι ἀσχολοῦνται εἰς ὕλικας ἀπόψεις
τοῦ βίου, πράγματι ἀναφέρονται εἰς ζητήματα
χωροῦντα ἐπέκεινα τῶν ὑλικῶν συνθηκῶν, ἡ δὲ
Ἐκκλησία εἶνε, ἡ τουλάχιστον ἀξιοῖ ὅτι εἶνε, ὁ
ἠθικὸς διδάσκαλος καὶ ὁδηγὸς τῆς χριστιανικῆς
κοινωνίας. Ἐφ' ὅσον ἐπομένως τὰ κοινωνικὰ
ζητήματα τῆς ἡμέρας συνεπάγονται ἠθικὰς ἀρχὰς
καὶ ἠθικὰ ζητήματα, ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία
δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῇ ν' ἀναγνωρίσῃ τὰς εὐθύνας
τῆς. Δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι αἱ
εὐθύναι τῆς Ἐκκλησίας ἐπεκτείνονται ἐντεῦθεν
τῆς λεγομένης πνευματικῆς ὄψεως τοῦ βίου.
Οὐδεὶς ἐκ τῶν διδασκόντων τὸν χριστιανισμόν θὰ
ἐσκέπτετο νὰ περιορίσῃ τὴν δράσιν τῆς Ἐκκλησίας
εἰς τὴν δυναμικὴν τοῦ ἠθικοῦ βίου. Πᾶς ὅστις
διδάσκει τὸν χριστιανισμόν ὀφείλει ν' ἀναγνωρίσῃ
ὅτι ἡ Ἐκκλησία εὐθύνεται καὶ διὰ τὰς ἠθικὰς
ἀρχὰς ἐφ' ὧν ἡ δυναμικὴ δέου νὰ ἐνεργήσῃ.
Ἄρκει νὰ ἐμβλέψωμεν εἰς τὸν βιομηχανικὸν βίον
τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης καὶ
τῶν Ἡνωμένων πολιτειῶν ὅπως ὁμολογήσωμεν
ὅτι πανταχοῦ παρατηροῦνται σημεῖα μεγάλης
συνταραχῆς. Πανταχοῦ εὐρίσκομεν τὰς μισθο-
δούλους τάξεις δυσηρεστημένας, καὶ διαμαρτυρο-
μένας κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ὀργίλως κατὰ
τοῦ εἶδους τῶν συνθηκῶν ὑφ' ἃς ζῶσι, καὶ κατὰ
τοῦ εἶδους τῶν ἀρχῶν αἰτινες καθορίζουσι τὴν
συμμετοχὴν τῶν εἰς τὰ προϊόντα τῆς βιομηχανίας.

Ἡ ἀλήθεια εἶνε, δυνάμεθα νὰ τὸ εἴπωμεν ἄνευ
ὑπερβολῆς, ὅτι αἱ μισθόδουλοι τάξεις εὐρηναίαι εἰς
ἐξέγερσιν κατὰ τῶν συνθηκῶν τῆς βιομηχανικῆς
κοινωνίας. Ἐν τῇ Ἡπειρωτικῇ Εὐρώπῃ τὸ κίνημα
τοῦτο εἶνε γενικῶς γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα σοσιαλι-
στικὸν κίνημα. Ἐν Ἀγγλίᾳ ὀνομάζεται γενικῶς
Ἐργατικὸν κίνημα. Τὸ ἐργατικὸν κίνημα ἔχει
ἰσχυρῶς σοσιαλιστικὰς τάσεις, ἀλλὰ πολλοὶ τῶν
ἀνηκόντων εἰς αὐτὸ δὲν εἶνε σοσιαλισταί. Ἀλλὰ
εἶτε ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος
ἐν τῇ Ἡπειρωτικῇ Εὐρώπῃ, εἶτε ὑπὸ τὴν μορφήν
τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος ἐν Ἀγγλίᾳ, πανταχοῦ
βλέπομεν ἐξέγερσιν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον
ὀριστικὴν, κατὰ τῆς παρουσίας ὀργανώσεως τῆς
βιομηχανίας. Ἐὰν ἐρωτήσωμεν ἡμᾶς αὐτούς, καὶ
πᾶς σωφρονῶν πρέπει νὰ ἐρωτήσῃ ἑαυτὸν, τίνα
εἰσὶ τὰ αἷτια τῆς ἐξεγέρσεως ταύτης, εὐχερῆς καὶ
βραχεῖα ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν μας ἡ ἀπάντησις·
ὅτι δηλαδὴ τὸ κίνημα αὐτὸ δὲν ἐκπροσωπεῖ ἄλλο
τι εἰμὴ τυφλὴν πλεονεξίαν, ἀπλῆν ἰδιοτελεῖ ἐπι-
θυμίαν πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ πλούτου τὸν ὁποῖον
ἄλλοι ἐκέρδησαν διὰ τῆς ἐργασίας τῶν. Ἀλλὰ
τὴν ἀπάντησιν ταύτην δύναται μόνον νὰ δόσῃ
ὅσοι ἀγνοοῦν τὰς περιστάσεις ἢ ἀδυνατοῦν νὰ
ἐννοήσωσιν ὅ,τι βλέπουν. Βεβαίως ἐκεῖνοι οἵτινες
δὲν βλέπουν ὀπισθεν τῆς δυσαρρεσκείας καὶ τοῦ
σάλου τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας, καὶ ὀπισθεν
τῶν ὑλικῶν ἀπαιτήσεων τῶν ἡγετῶν τῆς βιομη-
χανικῆς ἐξεγέρσεως, τὴν λειτουργίαν αἰτίων ἐνρυ-
τέρων καὶ βαθυτέρων τῆς πλεονεξίας καὶ τῆς
ἰδιοτελείας, ἐκεῖνοι οἵτινες δὲν βλέπουν τοῦτο,
βεβαίως εἶνε ἐλλιπεῖς εἰς ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν
ὀξυδέρκειαν, πράγματι εἶνε ἀνίκανοι περὶ οἷον-
δήποτε εἶδος ἐπιστημονικῆς ἀναλύσεως τῶν
συγχρόνων συνθηκῶν καὶ δυσκολιῶν.

Ἐὰν, λοιπόν, προσπαθῶμεν νὰ ἐξετάσωμεν
τὸ ζήτημα ἐξ ἐνρυτέρας ἀπόψεως, καὶ νὰ ἀναλύ-
σωμεν προσεκτικώτερον τὰς περιστάσεις αἰτινες
κεῖνται ὀπισθεν τοῦ βιομηχανικοῦ κινήματος, ἐὰν
προσπαθῶμεν νὰ ἐμβαθύνωμεν εἰς τὴν ἱστορίαν
καὶ τὰ προηγούμενα τοῦ κινήματος τούτου, θὰ
δυνηθῶμεν ἄνευ πολλῆς δυσκολίας ν' ἀναγνωρί-
σωμεν ὅτι ἐν τῷ ἐργατικῷ κινήματι τῆς ἐποχῆς
μας ἔχομεν ἄλλην φάσιν τοῦ μεγάλου κινήματος
ὑπὲρ χειραφεσίας καὶ ἀνυψώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου
βίου, κινήματος οὗ τὰ προανακρούσματα δυνάμεθα

να ἀνεύρωμεν εἰς τὰ φιλοσοφικά, εἰς τὰ θρησκευτικά καὶ εἰς τὰ πολιτικά κινήματα τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τῆς δεκάτης ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος. Πᾶς σοβαρὸς σπουδαστὴς τῆς Ἱστορίας γνωρίζει, βεβαίως, ὅτι κατὰ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος, ἀνεπτύχθη μετὰ μεγάλης ταχύτητος ἐν μέσῳ τῶν πεπολιτισμένων λαῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης νέα τις συναίσθησις περὶ τῆς ἴσης ἰερότητος, ἴσης ἀξίας, τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἐν πύσαις ταῖς τάξεσι τῆς κοινωνίας. Τὰ ἔγνη τοῦ κινήματος τούτου εὐρίσκομεν εἰς τὸν ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ σάλον τοῦ εὐσεβισμοῦ κατὰ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος, εἰς τὴν ἀνθρωπιστικὴν φιλοσοφίαν τοῦ Βολταίρου καὶ τῶν μεταρρυθμιστῶν τοῦ Δικαίου, εἰς τὴν πόλησιν τῆς ῥωμαντικῆς σχολῆς καὶ τέλος εἰς τὴν μεγάλην πολιτικὴν ἐξεγερσιν τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν ἀπὸ τοῦ 1789 μέχρι τοῦ 1848.

Ἡ ἀλήθεια εἶνε ὅτι εἰς τὸν δέκατον ὀγδοὺν αἰῶνα, καὶ ἔτι μᾶλλον εἰς τὸν δέκατον ἑννατον βλέπομεν τὴν βαθμιαίαν ἀφύπνισιν τῶν ἐργατικῶν τάξεων. Θεωρούμεναι μέχρι τότε ὡς ἀπλαῖ διάδοχοι τῶν δούλων καὶ δουλοπαροίκων τάξεων τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοῦ μεσαιῶνος ἀφύπνισθησαν βαθμιαίως εἰς συναίσθησιν τῆς ἀξίας των καὶ τῶν δικαίων των. Πράγματι ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν δὲν ἔλειψαν ἐξεγέρσεις τῶν ἀποκλήρων κατὰ τῶν δεσποτῶν. Οἱ πόλεμοι τῶν δούλων τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὁ πόλεμος τῶν χωρικῶν τῆς Γαλλίας τῷ 1358, ἡ ἐξέγερσις τῶν δουλοπαροίκων τῆς Ἀγγλίας, τῶν χωρικῶν τῆς Γερμανίας εἰσὶν ὅλα γεγονότα ἐκπροσωποῦντα ἐν καὶ τὸ αὐτὸ κίνημα. Τινὰ ἐξ αὐτῶν ἔσχον τὰς αὐτὰς ἀκριβῶς συνεπίαι καὶ τινα ἀφήκαν τὰς φρικτοτέρας ἀναμνήσεις τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας. Τινὰ ὅμως ὑπῆρξαν σπασμωδικὰ καὶ ἐν τινι μέτρῳ ἀτελεσφόρητα. Ἀλλὰ κατὰ τὸ τέλος τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος τὰ πράγματα ἐτράπησαν ἄλλως καὶ ἐπηκολούθησεν ὥστε ὄχι μόνον ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ δεσποτικά πολιτεύματα τῆς Εὐρώπης, αἱ ἐργατικαὶ τάξεις ἀπήτησαν καὶ δὴ ἐπέτυχον τὸ δικαίωμα νὰ μετέχωσι τῶν κυβερνήσεως τῆς χώρας.

Εἰς τὸν βιομηχανικὸν κόσμον ἡ ἐξέγερσις τῶν μισθοδούλων τάξεων βεβαίως ἀνεπτύχθη καὶ ἐπεσπείσθη ὑπὸ τῆς μεγάλης μεταβολῆς ἣν γνωρίζομεν ὑπὸ τὸ ὄνομα Βιομηχανικῆ Ἐπαναστάσις, τουτέστιν ἡ μεγάλη μεταβολὴ ἀπὸ τὸ μικρὸν καὶ οἰκογενειακὸν σύστημα τῆς βιομηχανίας εἰς τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καφαλαιοκρατικῆς καὶ ἐργοστασιαρχικῆς βιομηχανίας. Διαρκούσης τῆς φορᾶς τῆς μεταβολῆς ταύτης αἱ σχέσεις μεταξὺ ἐργασίας καὶ κεφαλαίου μετεμορφώθησαν τέλειον. Ὁ ἐργάτης τῶν πάλαι χρόνων δὲν ἦτο μὲν ἴσως λίαν εὐπορος, ἀλλ' ἦτο τοῦλάχιστον εἰς τοιαύτην θέσιν ὥστε νὰ προσδοκᾷ ἡμέραν τινὰ νὰ γίνῃ καὶ αὐτὸς κύριος. Δὲν ὑπῆρχε μέγα χάσμα μεταξὺ τοῦ μικροῦ

ἐργοδότη καὶ τῶν ἐργατῶν του. Μὲ τὴν συγκέντρωσιν τῶν κεφαλαίων καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας ἐπὶ κολοσσιαίας κλίμακος, ὁ ἐργάτης κατέστη ἐργάτης καὶ πλέον οὐ, κατὰ γενικὸν κανόνα οὐδεμίαν ἔχων ἐλπίδα νὰ ἀνυψωθῇ εἰς τὴν περιωπὴν τοῦ ἐργοδότη. Τοιοῦτοτρόπως τὰ συμφέροντα τοῦ ἐργοδότη καὶ τοῦ ἐργάτου κατὰ μέγα μέρος διεχωρίσθησαν ἀπ' ἀλλήλων, εἶνε δὲ λίαν σπουδαῖον νὰ σημειώσωμεν πόσον ἀπροκαλύπτως ὁ Ἀδὰμ Σμιθ ἐν τῷ Πλούτῳ τῶν Ἑθνῶν, ἀνομολογεῖ ὅτι τὸ συμφέρον τοῦ ἐργάτου εἶνε ἄλλοιον ἀπὸ τὸ τοῦ ἐργοδότη διότι καίτοι θὰ ἠδυνάμεθα νὰ προβάλωμεν ὅτι κατὰ βάθος ἡ διαφορὰ αὕτη τῶν συμφερόντων μεταξὺ ἐργοδότη καὶ ἐργάτου δὲν εἶνε κατὰ γενικὸν κανόνα τόσῳ μεγάλη ὅσον φαίνεται, ἐν τούτοις δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία περὶ τοῦ γεγονότος ὅτι εἶνε κατ' οὐσίαν ὀρθὴ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀδὰμ Σμιθ γενομένη ἀνάλυσις τῶν πραγματικῶν σχέσεων μεταξὺ τοῦ ἐργοδότη καὶ τῶν ἐργατῶν. Συνοψίσωμεν ἤδη τὸ ὅλον ζήτημα. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἑκατὸν πενήκοντα ἔτη εἶδομεν ἀναπτυχθεῖσαν ἐν μέσῳ τῶν ἐργατικῶν τάξεων τὴν συναίσθησιν τῆς ἰδίας ἐαυτῶν ἀξίας καὶ ἰερότητος ὡς ἀνθρώπων, ἀναπτυχθέντα ἐν μέσῳ αὐτῶν τὸν πόθον πληρεστέρου καὶ ἀρτιότερου βίου, ἀκριβῶς δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, διὰ τῆς ἐπενεργείας οἰκονομικῶν ἐπιδράσεων, αἱ ἐργατικαὶ τάξεις ὑπὲρ ποτε ἄλλοτε ἀπεχωρίσθησαν τῶν πλουσιῶν τάξεων. Ἐντούτοις δὲν θὰ ἀπέβαινον τὰ πράγματα κακῶς, εἰάν αἱ νέαι βιομηχανικαὶ συνθήκαι εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀνύψωσιν τῶν ἐργατικῶν τάξεων, τὴν ἀπαλλαγὴν των δηλαδὴ ἀπὸ τῆν πενίας. Τοιοῦτο τι ὅμως δὲν συνέβη. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὁ τεχνίτης ἠδυνήθη νὰ ἐπιτύχῃ κάπως ἀνεκτὴν ἀμοιβήν, ἀλλ' ὁ ἄπλοῦς ἐργάτης εὐρίσκεται ἀκόμη κατὰ μέγα μέρος εἰς τὸ μεταίχμιον μεταξὺ ἀνεκτοῦ καὶ ἀφορήτου βίου, εἰσὶ δὲ μεγάλα πλήθη τῆς ἐργατικῆς τάξεως, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ὧν ὁ βίος εἶνε ἀβίωτος ἐλλείψει τῶν πρὸς συντήρησιν ἀναγκαίων.

Οὐδὲν ἄπορον ὅτι αἱ μισθόδουλοι τάξεις διατελοῦσιν εἰς ἐξέγερσιν, ἐν τε τῇ Εὐρώπῃ καὶ ἐν τῇ Ἀμερικῇ, κατὰ τῶν ὑλικῶν συνθηκῶν τοῦ βίου των, καὶ εἰάν δὲν ἦτο τίποτε ἄλλο νὰ εἴπωμεν, ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀρνηθῇ ἐνδιαφέρον, διότι αἱ ὑλικά αὐταὶ συνθήκαι ἀναγκαίως καὶ αὐτόχρομα ἔχουσιν ἀντικτυπον ἐπὶ τῶν ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν συνθηκῶν τοῦ βίου. Ἀλλ' εἶνε πολλὰ ἄλλα τὰ ὅποια δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν. Αἱ μισθόδουλοι τάξεις ἐξανίστανται κατὰ τῶν συνθηκῶν τοῦ βίου των ὄχι μόνον ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι εἰσὶ δυσμενεῖς ὑπὸ ὑλικὴν ἐποψίν, ἀλλὰ καὶ ἔτι βαθύτερον διότι ἔχουσι πεισθῆ ὅτι αἱ συνθήκαι αὐταὶ εἶνε ἀδικοί, ὅτι αἱ συνθήκαι αὐταὶ εἶνε ἄστοργοι, καὶ δὴ ὅτι αἱ συνθήκαι αὐταὶ εἶνε ἀνῆθικοι. Ἡ Ἐκκλησία

ὀφείλει νὰ λάβῃ σοβαρῶς ὑπὸ σημείωσιν τὴν κατηγορίαν ἣτις ἀπαγγέλλεται κατὰ τῶν βιομηχανικῶν συνθηκῶν τῆς ἐποχῆς μας. Οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῆ ὅτι κατὰ μέγα μέρος ἡ καταγγελία ἦν ὁ σοσιαλιστῆς ἦτοι ἀντιπρόσωπος τοῦ ἐργατικοῦ κόμματος φέρει κατὰ τῆς ὀργανώσεως τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας εἰνε ἀληθῆς, διότι ἡ ὀργάνωσις αὕτη βασιίζεται ἐπὶ ἀπλῆς ἐνεργείας τυφλῶν οικονομικῶν ἐπιδράσεων, αἰτινες καὶ καθορίζουν τοὺς ὀργανωτικοὺς ὅρους. Οἱ ὅροι τῆς ὀργανώσεως δὲν καθορίζονται ὑπὸ λελογισμένης καὶ βεβουλευμένης ἐφαρμογῆς ἠθικῶν ἀρχῶν. Δὲν ἀπαιτεῖται πολὺ βαθεῖα γνῶσις τῆς οικονομικῆς ἐπιστήμης οὔτε μεγάλη ἐνημερότης τῶν περιστάσεων τῆς βιομηχανικῆς ζωῆς ὅπως ἀνομολογήσῃ τις τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου, εἰνε δὲ ἰδιαζόντως πρόδηλον ὅτι ἡ ἀμοιβὴ τῶν ἐργατῶν δὲν καθορίζεται ὑπὸ βλέψεων δικαιοσύνης, ἀλλὰ σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τῆς ἐνεργείας τυφλῶν οικονομικῶν ἐπιδράσεων. "Οπου οἱ ἐργάται εἰνε ἀνεπτυγμένοι καὶ καλῶς ὀργανωμένοι ἡ ἀμοιβὴ τῶν εἰνε ὅπως οὖν λογικῆ. "Οπου οἱ ἐργάται εἰνε πολλοὶ καὶ ἀμόρφωτοι καὶ κακῶς ὀργανωμένοι, ἡ ἀμοιβὴ τῶν δὲν ἀρκεῖ νὰ συντηρήσῃ αὐτοὺς. Τὸ σοσιαλιστικὸν κόμμα καὶ τὸ ἐργατικὸν κόμμα λέγουσιν ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη εἰνε ἀδίκος καὶ ἀνῆθικος. Τί ἔχει νὰ εἴπῃ ἡ Ἐκκλησία περὶ τῶν συνθηκῶν τούτων καὶ τῶν ἰσχυρισμῶν τούτων; Πρόδηλον εἰνε ὅτι δὲν εἰνε ἔργον τῆς Ἐκκλησίας νὰ διδάξῃ οικονομολογίαν, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου εἰνε πρόδηλον καθῆκον τῆς Ἐκκλησίας νὰ λάβῃ ὑπὸ σημείωσιν τὰ ἠθικὰ ζητήματα ἅτινα συνεπάγονται αἱ ὑλικά συνθήκαι τῶν ἐργατικῶν τάξεων, καὶ δὴ ἔτι ἐναργέστερον καθῆκον ἔχει ἡ Ἐκκλησία νὰ λάβῃ ὑπὸ σημείωσιν τὰ ἠθικὰ ζητήματα ἅτινα κεῖνται ὀπισθεν τῆς ἐξεγέρσεως τῶν μισθοδούλων. Ἡ Ἐκκλησία ἔχει διεκδικήσει, καὶ κατὰ μέγα μέρος ἔχει ἀναλάβει εἰς χεῖρας τῆς τὰς λειτουργίας ἠθικοῦ διδασκάλου καὶ ὁδηγοῦ τῶν λαῶν. "Οταν ἐπομένως οἱ ἄνθρωποι κάμνουν ἔκκλησιν πρὸς αὐτὴν ἐν ὀνόματι τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν, ἡ Ἐκκλησία δὲν δύναται ν' ἀρνηθῆ ἀκρόασι.

Ἡ Ἐκκλησία ἔχει ἀληθῶς ἠθικὰς τινὰς ἀρχὰς ἀφορώσας τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἀρχὰς ἃς εἰνε καθῆκον τῆς νὰ διδάσκῃ καὶ μάλιστα ἐπιβάλλῃ. Δυνάμεθα νὰ συνοψίσωμεν τὰς χριστιανικὰς ἀρχὰς περὶ ἀνθρωπίνης κοινωνίας ὑπὸ τοὺς ἐπομένους τρεῖς ὅρους: ἰσότης, ἀδελφότης καὶ δικαιοσύνη. Αὗται ἀείποτε ὑπῆρξαν, καὶ ἤδη εἰσὶν αἱ θεμελιώδεις χριστιανικαὶ ἀρχαὶ τῆς κοινωνίας. Εἰνε ἡ σύγχρονος βιομηχανικὴ ὀργάνωσις συνάδουσα πρὸς τὰς ἀρχὰς ταύτας; Ἡ καταγγελία ἦν ὁ σοσιαλιστῆς ἐγείρει συνίσταται εἰς τοῦτο ὅτι ἡ βιομηχανικὴ κοινωνία ἀναιρεῖ ἢ ἀψηφεῖ τὰς ἀρχὰς ταύτας.

Ἡ πρώτη καὶ θεμελιωδέστατη διδασκαλία τοῦ εὐαγγελίου ὡς πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν εἰνε ἡ

διδασκαλία περὶ ἰσότητος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Αὐτὸ ἀληθῶς εἰνε τὸ ἀποτελοῦν τὴν ὀριστικωτέραν διάκρισιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Εὐαγγελίου περὶ ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπὸ τὴν γενικὴν διδασκαλίαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, καὶ ἀπὸ τὰς θεωρίας ἀρχαίων πολιτικῶν φιλοσόφων οἷος ὁ Ἀριστοτέλης. Ἐνῶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἐθεώρει μόνους τοὺς ἰσραηλίτας ὡς ἀγαπητοὺς τῷ Θεῷ, τὸ Εὐαγγέλιον θεωρεῖ τὰ ἀνθρώπινον Γένος ἅπαν ὡς τέκνα τοῦ Θεοῦ. Ἐνῶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐδίδασκε ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἰνε ἄνισοι κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε ἔνιοι μόνον ἔχουν λογικὸν καὶ εἰνε δεκτικοὶ ἀρετῆς, ἡ Χριστιανικὴ διδασκαλία, συμφωνοῦσα μὲ τὰς ἀρχὰς τῶν μεταγενεστέρων φιλοσόφων ὑποστηρίζει ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἰνε ἐξίσου δεκτικοὶ ἀρετῆς, ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι προσκαλοῦνται εἰς τὸν θεῖον βίον. Τὸ Εὐαγγέλιον θεωρεῖ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἴσην διότι ἀποδίδει εἰς πᾶσαν ἀνθρωπίνην ψυχὴν ἀπειρον ἀξίαν. "Οταν λοιπὸν συμπαραβάλλωμεν τὰς ἀρχὰς ταύτας μὲ τὰς συγχρόνους βιομηχανικὰς συνθήκας, ἀναγκαζόμεθα νὰ ἀνομολογήσωμεν ὅτι δὲν βλέπομεν τὰς ἀρχὰς ταύτας ἀναγνωριζόμενας ποσῶς ὑπὸ τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας. Αἱ συνθήκαι αἱ παρομαρτοῦσαι εἰς τὴν σύγχρονον ὀργάνωσιν τῆς βιομηχανίας εἰσὶν ὡς τὸ πλείστον τοιαῦται ὥστε νὰ καθιστῶσιν ἀδύνατον ἵνα οἱ ἄνθρωποι ἐκδηλώσωσι τὴν δυνατικὴν τῶν ἰσότητα ἐν τῷ ἠθικῷ καὶ θεῷ βίῳ. Ἐπὸ τοὺς ὅρους τῆς συγχρόνου βιομηχανίας τὸ ἄτομον δὲν θεωρεῖται ὡς πλείον τι εἰμὴ ζῶν ἐργαλεῖον παραγωγῆς πλούτου.

Ἡ δευτέρα θεμελιώδης διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου εἰνε ἡ διδασκαλία περὶ ἀδελφότητος· ἡ διδασκαλία ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν εἰνε ἐχθροὶ ἀλλὰ φίλοι, ὅτι ὁ ἀνθρώπινος βίος εἰνε σύστημα συμπράξεως ὄχι ἀνταγωνισμοῦ—ὅτι ἄνδρες καὶ γυναῖκες εἰσὶν ὅλοι μέλη μᾶς οἰκογενείας, τῆς οἰκογενείας τοῦ Θεοῦ, καὶ δέον νὰ συμπράττωσιν ὑπὲρ τοῦ συλλήβδην συμφέροντος. Ἀλλ' ἡ βιομηχανικὴ κοινωνία εἰνε ὀργανωμένη ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ ἐργοδότη καὶ ἐργάτου. "Ο,τι δῆποτε καὶ ἂν εἴπωμεν, τὸ γεγονός ἀπομένει ὅτι τοιαῦτη εἰνε ἡ ὑπάρχουσα θέσις τῶν πραγμάτων. Δὲν ἦτο σοσιαλιστῆς ὁ διδὼν τὸν ἀνταγωνισμὸν μεταξὺ τάξεως καὶ τάξεως, ἀλλ' ἦτο ὁ θεμελιωτῆς τῆς ὀρθοδόξου οικονομικῆς Ἐπιστήμης. Ἦτο ὁ Ἀδὰμ Σμίθ, ὁ εἰπὼν "ὁ μισθὸς τοῦ ἐργάτου ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ συμβολαίου ὑπερ συνήθως συνομολογεῖται μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐργοδότη του οὐδαμῶς δὲ ταυτίζονται τὰ συμφέροντα τῶν δύο συμβαλλομένων. Ὁ ἐργάτης ἐπιθυμεῖ νὰ λάβῃ ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλύτερον μισθόν, ὁ ἐργοδότης νὰ δόσῃ ὅσον τὸ δυνατόν μικρότερον. Οἱ ἐργάται κλίνουσι νὰ συνασπίζωνται ἵνα αὐξηθῶσιν οἱ μισθοὶ τῶν, οἱ ἐργοδῶται κλίνουσι νὰ συνασπίζωνται ἵνα ἐλαττώσωσι τοὺς μισθοὺς τῶν ἐργατῶν." Δὲν λέγω ὅτι ἡ ἀνάλυσις αὕτη τῶν

βιομηχανικῶν συνθηκῶν αντιπροσωπεύει τὴν πᾶσαν ἀλήθειαν, ἀλλὰ βεβαίως μέγα τι ἄδικον ὑπολανθάνει ὑπὸ τὴν ὀργάνωσιν κοινωνίας περὶ ἧς δύναται νὰ λεχθῆ τοιοῦτον τι.

Ἡ τρίτη ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου εἶνε ἡ διδασκαλία περὶ δικαιοσύνης. Ὁ Παῦλος ἐν περιωνύμφῳ φράσει αὐτοῦ, κελεύει ἵνα οἱ ἐργοδοταὶ δίδωσιν εἰς τοὺς ἐργάτας τῶν τὸ δίκαιον καὶ ἴσον, ἐν ἄλλῃ δὲ ἐτι περιωνυμοτέρα φράσει, περιγράφει τὸ κρῖτος ὡς θεῖον θεσμὸν, ἀτε συντηροῦν καὶ ἀσφαλίζον τὴν δικαιοσύνην. Πᾶσα ἔρευνα τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας καταδεικνύει ἐναργῶς ὅτι αἱ προοδευτικαὶ κοινωνίαι διηλεκτῶς ἠγωνίσθησαν νὰ ἐμπεδώσωσι καὶ συγκρατήσωσι σύστημά τι δικαιοσύνης μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ ἀνθρώπου, ὅτι αἱ προοδευτικαὶ κοινωνίαι ἠγωνίσθησαν νὰ ὑποκαταστήσωσι τὴν ἀρχὴν δικαίας τάξεως ἀντὶ τῆς ἀπλῆς πάλης ἀνταγωνιζομένων δυνάμεων. Εἶνε κατάδηλον ὅτι ἡ βιομηχανικὴ κοινωνία ἴσταται παντάπασιν μακρὰν τῆς τοιαύτης προσπάθειας τῶν προοδευτικῶν κοινωνιῶν αἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ βιομηχανικῇ ὀργάνωσει τῆς κοινωνίας καθορίζονται ὑπὸ τῆς βίας καὶ ὄχι ὑπὸ τῆς δικαιοσύνης. Ἡ ἀμοιβὴ τῆς ἐργασίας ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς σχετικῆς οικονομικῆς δυνάμεως τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ κεφαλαίου. Οἰκονομικὴ δύναμις εἶνε ἡ καταναγκάζουσα τὸν ἐργάτην νὰ δεχθῆ τόσῳ μικρὰν συμμετοχὴν εἰς τὰ προϊόντα τῆς παραγωγῆς, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου ἡ δύναμις τοῦ κεφαλαίου εἶνε ἡ ἱκανοῦσα αὐτὸ νὰ λαμβάνῃ τόσῳ μεγάλην μερίδα. Τὸ ἀποτέλεσμα τῶν συνθηκῶν τούτων εἶνε ἀξιοθρήνητον καὶ τὸ βλέπομεν εἰς τὴν κατάστασιν τῶν ἐργατῶν καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν ἀθλιότητα τῶν ἐργατριῶν. Φαίνεται λοιπὸν πολὺ σαφές ὅτι ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει νὰ συμπαθῆ μετὰ τοῦ σοσιαλιστοῦ κατακρίνοντος τὴν παροῦσαν ὀργάνωσιν τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας καὶ ὀφείλει νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τοῦ σοσιαλιστοῦ ἀπαιτοῦσα ἀναδιοργάνωσιν τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν τούτων, τῆς ἰσότητος, τῆς ἀδελφότητος καὶ τῆς δικαιοσύνης. Τὰς σκέψεις ταύτας ἔδει καλῶς νὰ σταθμίσῃ καὶ ὑπολογίσῃ ἡ Χριστιανωσύνη. Οὐχὶ πρὸ πολλοῦ ὑπεστηρίχθη ὑπὸ ἀμαθῶν καὶ ἀνηθικῶν προσώπων, ἐφημεριδογράφων καὶ βουλευτῶν, ἐπίσης δὲ καὶ ἱερέων, ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς εἶνε ἀντιχριστιανικὸς ἢ ἀθεϊκός. Αὐτό, ἐννοεῖται, εἶνε βλάσφημον καὶ ἀσυγχώρητον ψεῦδος. Εἶνε πολὺ ἀληθές ὅτι ὑπάρχουν, ἢ δυνατόν νὰ ὑπάρχουν σοσιαλισταὶ μὴ χριστιανοί, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει τίποτε ἐν τῇ φύσει τοῦ σοσιαλιστικοῦ προγράμματος τὸ ὁποῖον νὰ εἶνε εἴτε ἀντιχριστιανικὸν εἴτε ἀθεϊστικόν. Ἐξ ἐναντίας, ἡ σοσιαλιστικὴ ἐξέγερσις εἶνε ἐκκλησιῆς εἰς ἀρχὰς αἰτίως εἶνε ἀρχαὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Εὐαγγελίου.

A. J. CARLYLE.

ΑΝΘΡΩΠΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ.

ΑΡΘΡΟΝ ΤΟΥ Κ. ΝΕΟΚΛΕΟΥΣ ΚΑΖΑΖΗ.

[Τὸ ἄρθρον τοῦτο τοῦ κυρίου Καζάζη ἔφθασεν εἰς τὸ γραφεῖον μας λίαν ἀργά ἢ ὥστε νὰ τὸ δημοσιεύσωμεν ἐν τῷ αὐτῷ τεύχει ἐν τῷ ὁποίῳ ἐδημοσιεύσαμεν καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ κ. Howard Williams, ὡς ἦτο ἡ ἀρχικὴ πρόθεσίς μας. Ἡ ἰδέα μας ἦτο νὰ δημοσιεύσῃ ἡ ΕΡΕΥΝΑ ταυτοχρόνως ἄρθρον διακεκριμένου τινὸς ἀγγλοῦ περὶ ἑλληνικοῦ ἀνθρωπισμοῦ, καὶ ἄρθρον διακεκριμένου τινὸς ἑλληνοῦ περὶ ἀνθρωπικοῦ ἑλληνισμοῦ, καὶ εἶχομεν πρὸς τοῦτο ἀποσταθῆ εἰς τὸν κ. Howard Williams, καὶ εἰς τὸν κ. Καζάζην. Τὸ κάτωθι ἄρθρον, εἰμεθα βέβαιοι, θὰ ἀναγνωσθῆ μετὰ ζωηροῦ ἐνδιαφέροντος, κατόπιν τῆς βαθείας ἐντυπώσεως ἣν ἐνεποίησαν τὰ δύο ἄρθρα τοῦ κ. Howard Williams.]

Μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ἐνεφανίσθη εἰς τὴν ἱστορίαν ὁ ἑλληνισμὸς ὡς δύναμις, ἡ ἰδέα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ὡς τὸν γνωρίζομεν σήμερον, ἦτο ἄγνωστος. Ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεώς του μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ὁ ἑλληνισμὸς, πλὴν ἐνίων ἐκλείψεων καὶ διακυμάνσεων, ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς οἰκουμένης ἐξανθρωπιστικῶς, ἐξ οὗ καὶ ἡ σύγχρονος κοινωνιολογία ἠσπᾶσθη τὴν λέξιν ἑλληνισμὸς ὡς τεχνικὸν ὄρον σημαίνοντα ἀνθρωπιστικὴν πρόοδον. Οἱ λαοὶ οἱ ἀκμάσαντες πρὸ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας δὲν εἶχον μορφώσει ἀκόμη ἰδέαν περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς ὄντος αὐτεξουσίου καὶ ὑπευθύνου. Ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἀρχίζει μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ μὲ αὐτὴν συμβαδίζει. Ἡ περὶ ἀνθρώπου σύλληψις τῶν ἀσιατικῶν ἐθνῶν, ἀρίων καὶ σημιτικῶν, ἦτο ταπεινὴ, σχεδὸν ἐξοβελίζομένη ἐνώπιον τῆς ἀνθρωπομόρφου ἐννοίας περὶ Θεοῦ. Ὁ ἀνθρώπος ἐν τῇ διανοήσει τῶν ἐθνῶν ἐκείνων ἦτο τι ἀλλότριον τῆς Θεότητος. Δὲν εἶχε βούλησιν ἰδίαν διότι ἡ πᾶσα βούλησις ἦτο προνομία τοῦ Θεοῦ. Ἐπρεπε νὰ προσενεχθῶσι θυσίαι καὶ ὀλοκαυτώματα εἰς τὴν θείαν βούλησιν ἵνα τὸ θεῖον φῶς ἀντανακλάσῃ εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον. Ἡ ἑλληνικὴ ἰδέα περὶ συγγενείας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν θὰ ἐκρίνετο ὡς βλασφημία ὑπὸ τοῦ ἀσιατικοῦ κόσμου ὅστις ἐφαντάζετο Θεὸν ἀνίκανον εἰς φιλανθρωπίαν εἰμὴ διὰ τῶν θυσιῶν. Ἡ ἑλληνικὴ διανόησις εἰσάγει ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἱστορίας τὴν ἀνθρωπίνην μεγαλειότητα. Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἀξιοῖ τὸν ἀνθρώπον ὡς κύριον τῆς ὑπάρξεως, καὶ διευθυντὴν τῆς εἰμαρμένης του. Ἀπὸ ταπεινοῦ δούλου ἀγωνιζομένου νὰ ἐξιλεώσῃ τὸ θεῖον διὰ τῆς αἱματοχυσίας, ὁ ἀνθρώπος ἀναδείκνυται "ἰσόθεος φῶς" ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Πρῶτος ὁ ἑλληὴν ἐτόλμησε νὰ ταυτίσῃ τὴν θείαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον. Ὁ Προμηθεὺς χαιρετίζεται ὡς ἀνθρώπος ἅμα καὶ θεός, εὐεργετήσας τὸ Γένος διὰ τῆς ἐφευρέσεως τοῦ πυρός. Ὁ Προμηθεὺς ἦτο τρόπον τινὰ ὁ πρῶτος υἱὸς τῆς Νέας Ἀνθρωπότητος, μὴ δισταζούσης ἤδη νὰ διεκδικήσῃ δικαίωματα ἴδια, καὶ ἐπιτύχῃ χειραφέτησιν πλήρη ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῶν Ὀλυμπίων. Ὁ ἀνθρώπος ἐφεξῆς εἶνε ὄχι μόνον αὐτεξούσιος, ἀλλὰ καὶ "θεοείκελος." Ἀπὸ τοῦδε ὁ ἑλληνισμὸς ἐξησφάλισε τὸν ἀγῆρω τίτλον τοῦ ἀνθρωπικοῦ. Ἐπὶ

αἰῶνας τὸ θυσιαστήριον τῶν αἰγυπτιακῶν Θηβῶν συνεταράσσετο ὑπὸ τοῦ προβλήματος τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ Σφίγξ κατεβρόχθιζε τὰς γενεὰς μίαν μετὰ τὴν ἄλλην καὶ τὸ προτεινόμενον ὑπ' αὐτῆς πρόβλημα ἀπέμενε ἄλυτον, καὶ ἐπιφυλάσσετο εἰς τὴν ἑλληνικὴν διανοήσιν νὰ τὸ λύσῃ τεθὲν δι' ὑστάτην φορὰν ὑπὸ τῆς Σφίγγος ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς Θήβαις. Ἦτο θρίαμβος οὗτος τῆς Νέας Ἀνθρωπότητος, τῆς ἐγκαινισθείσης ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ὁ ἱεροκρύφιος ὀργανισμὸς τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου ὑπεχώρησεν εἰς τὸν φιλέρευνον νοῦν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου ἐπὶ τῷ τέλει ἵνα ὁ ἄνθρωπος λάβῃ πληρέστεραν συνείδησιν ἑαυτοῦ καὶ τῆς ἀποστολῆς του. Δὲν ἦτο μόνον παράγγελμα τὸ πολυθρύλητον ἐκεῖνο Γνωθὶ Σεαυτὸν τὸ ἀναγραφέν ἐπὶ τῶν πρόφυλαίων τοῦ ναοῦ τοῦ δελφικοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἦτο καὶ δόγμα. Δὲν ἦτο μόνον κατήχησις εἰς τὴν οἰκουμένην, ἀλλ' ἦτο καὶ ἀναγγελία νέου τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι. Καὶ ἀληθῶς οἷος ἐξελίχθη ἔκτοτε ὁ νέος τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι, ὁ τὸσφ ὑπερφυῶς εἰσαχθεὶς ὑπὸ τῶν ἑλλήνων, δύναται λίαν ὀρθῶς νὰ ὀνομασθῇ ἑλλη-νικὸν θ α ὕ μ α. Ὁ ἐρευνητὴς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ὑσταταί ἐννεὸς παρακολουθῶν τὸν ῥοῦν τῆς ἑλληνικῆς ἐξελίξεως ἀπὸ τῆς ἠρωϊκῆς περιόδου μέχρι τῆς ἱστορικῆς, καὶ περιέρχεται ἀπὸ καταπληξεως εἰς κατάπληξιν. Ἡ ἀποκάλυψις τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοσυνειδήσεως εἶνε τὸ μεγαλοπρεπὲς κείμενον τῆς ἱστορίας ἔκτοτε, καὶ ἀντιθέτως πρὸς τὸν ἱερατικὸν ἐπισκοτισμὸν τῆς ἐρεύνης ἐν Ἀσίᾳ, πρώτη ἢ Ἑλλάς ἀνακηρύσσει θεὸν τῆς γνώσεως τὸν μυθικὸν θεὸν τοῦ φωτὸς Ἀπόλλωνα. Φῶς καὶ γνώσις ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς πηγῆς τῆς Ζωῆς εἶνε τὸ σύνθημα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Τὸ ἑλληνικὸν περιβάλλον, προώριστο, λόγῳ κλίματος, γεωγραφικῆς θέσεως, γεωλογικῶν συνθηκῶν καὶ γενικῆς φυσικῆς διαμορφώσεως, νὰ διακεντήσῃ τὴν ψυχὴν εἰς ἐκδήλωσιν τοῦ συναισθήματος τῆς αὐτοσυνειδήσεως καὶ ἐλευθερίας, καὶ εἰς ἀποκάλυψιν τῆς δυνάμεως καὶ ἀποστολῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἑλληνικὴ φύσις ἀνέλαβεν οὕτως εἰπεῖν τὸ ἐγγεῖρημα τὰ παραγάγῃ τὸν ἰσορροπὸν χαρακτήρα. Τὸ μεμετρημένον, τὸ ἀπέριπτον, τὸ φιλέρευνον, ἢ ἀποφυγὴ ἀπὸ πάσης ὑπερβολῆς, ὁ ἔρωσ πρὸς τὴν συμμετρίαν καὶ τὴν ἀκριβῆ ἀλήθειαν, ταῦτα πάντα ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν αὐτοπεποίθησιν ἦν ἐμπνέει ἢ ὑπαλλαγή τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ θεολογικοῦ φόβου, ἀποτελοῦσι τὸν ἰσορροπὸν, τὸν ἑλληνικὸν χαρακτήρα — τὸ τελικὸν τοῦτο προϊόν πρὸς ὃ τείνει ὁ ἀνθρωπισμὸς. Πρώτη χαραυγὴ τῆς ἑλληνικῆς διανοήσεως, ἐξ ἧς πράγματι ἤρξατο ἐξελισσομένη ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία, εἶνε ἡ συναίσθησις τοῦ ἀνθρώπου ὡς νικητοῦ τῆς φύσεως, ἢ συναίσθησις δηλαδὴ τοῦ ἑλληνοσ ὅστις ἀνεκάλυψεν ὅτι ὁ τίτλος τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ὁ ὑψιστος καὶ μεγαλειότατος τῶν τίτλων, μηδὲν ὑστερῶν τοῦ θείου. Ἐν τῇ ἐξελίξει

τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἡ ἔννοια τοῦ ἀνθρωπισμοῦ προσλαμβάνει τὰ στοιχεῖα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δικαιοσύνης. Ἡ σύλληψις τῆς ἀδελφότητος ὡς νόμου ἐνοποιούντος τὸ ἀνθρώπινον Γένος, ἦτο ἀπόρροια τῆς εἰρημένης ἐννοίας τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τῆς νέας δηλαδὴ ζωῆς ἧς προφήται καὶ ἀπόστολοι ὑπήρξαν Ἕλληνες σοφοὶ οἷος ὁ Ἡράκλειτος, ὁ Παρμενίδης, ὁ Ἐμπεδοκλῆς, ὁ Ἀναξυγόρας, ὁ Πυθαγόρας, ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, καὶ ὁ ἰδρυτὴς τῆς Στοᾶς. Ὅπωςδήποτε καὶ ἂν ἀντιλαμβάνονται τὸ Σύμπαν καὶ τὸν βίον αἱ παντοῖαι σχολαὶ τῆς ἑλληνικῆς διανοήσεως εἰς ἕν ὄλαι συμφωνοῦσι τοῦτο ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶνε τὸ μέτρον πασῶν τῶν βλέψεων καὶ πάντων τῶν συμφερόντων. Ὁ ἄνθρωπος ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶνε μείζων, μείζων καὶ τοῦ νόμου, μείζων καὶ τοῦ δόγματος. Ὁ ἄνθρωπος εἶνε ὁ κληρονόμος τοῦ κόσμου. Ὁ ἑλληνισμὸς οὕτω κλείει τὰς πύλας τοῦ θυσιαστηρίου καὶ καταργεῖ τὰς βαρβάρους μεθόδους τοῦ σκότους. Διὰ τὸν ἑλληνισμὸν ὁ ἀνθρώπινος νοῦς εἶνε ὁ μόνος ἱεροφάντης καὶ ὁ μόνος ποντίφηξ. Θὰ ἦτο σφάλμα νὰ εἴπη τις ὅτι ὁ ἑλληνισμὸς προέκυψε τοιοῦτος εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, καὶ ὅτι δὲν προηγήθησαν βαθμοὶ ἀναπτύξεως. Θὰ ἦτο ἀναίρεσις τῶν φυσικῶν νόμων τοιοῦτος ἰσχυρισμὸς καὶ θὰ τὸν διέψευδεν ἡ σύγχρονος ἡμῶν γνώσις περὶ τοῦ νόμου τῆς ἐξελίξεως. Ἐν τοῖς πρώτοις σταδίοις τοῦ δὲν ὑψοῦτο πολὺ ὑπεράνω τῆς βαρβάρου ἀντιλήψεως. Ὅ,τι διακρίνει τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν εἶνε ὅτι ὁ νόμος τῆς ἐξελίξεως εὔρε πρόσφορον ζύμην ἵνα ἐνεργήσῃ τελεσφόρως. Ἐκτοτε ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἀπὸ σταδίου εἰς στάδιον ἐξανθρωπίζεται ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ μεθ' ἑαυτοῦ συνεξανθρωπίζει τὸ Γένος. Ἡ σύλληψις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου βραδέως προκύπτει καὶ καθίσταται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πλήρης. Ἐν τῇ ἀρχῇ πλάναι καὶ παρακρούσεις ὑπάρχουν ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ὀργανισμὸς ἔχων συμφέρον τὴν διατήρησιν τοῦ σκοτους. Τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα δὲν ἐπιτρέπει τὴν συντήρησιν τῶν πλανῶν. Στέργει μὲν τὰ παρόντα, ζητεῖ ὅμως τὰ κρείσσω. Δὲν ἦτο χαρακτηριστικὸν τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ παροδικῆ ἀτέλεια ἢ διάκρισις μεταξὺ ἑλλήνων καὶ βαρβάρων, μεταξὺ ἐλευθέρων καὶ δούλων, μεταξὺ πολιτῶν καὶ μὴ πολιτῶν. Δὲν ἐβράδυνεν νὰ ἐξεγερθῇ ἡ ἑλληνικὴ συνείδησις διαμαρτυρομένη ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπίνης ἰσότητος. Ἰδίως μετὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους ἔλαβεν ὁ ἑλληνικὸς νοῦς τὰς εὐρύτερας ταύτας διαστάσεις, ἐκφράζει δὲ τὴν νεωτέραν ταύτην στάσιν ὁ Ἀλκιδάμας λέγων “ἐλευθέρους ἀφήκε πάντας Θεός· οὐδένα δούλον φύσις πεποίηκε” καὶ Φιλῆμων ὁ Κωμικός:

Κἂν δούλος ἦ τις, σάρκα τὴν αὐτὴν ἔχει·
Φύσει γὰρ οὐδ' εἰς δούλος ἐγενήθη ποτέ,
Ἡ δ' αὖ τύχη τὸ σῶμα κατεδουλώσατο.

Ἐπίσης ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῷ πανηγυρικῷ αὐτοῦ λέγει: “τὸ τῶν ἐλλήνων ὄνομα πεποίηκε μηκέτι

τοῦ γένους, ἀλλὰ τῆς διανοίας δοκεῖν εἶναι καὶ μᾶλλον ἑλληνας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδείσεως τῆς ἡμετέρας ἢ τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας." Τὴν ἀνθρωπίνην ιδέαν, ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὴν ἐθνικὴν, ἢ μᾶλλον ὡς ἀνέλιξεν αὐτῆς, τονίζουσιν οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς φιλόσοφοι. Ζήνων ὁ Κιτιεὺς ἀναλύει τὸ ἐκπολιτιστικὸν ἔργον τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου "προστάξαντος πατρίδα τὴν οἰκουμένην ἡγεῖσθαι πάντας" καὶ συνδιαλλάξαντος διὰ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἅπαντα τῆς Γῆς τὰ φύλα.

Ἑλληνισμὸς καὶ ἀνθρωπισμὸς καθίστανται ταυτόσημα διὰ τῆς βαθμιαίας ἐρύθυνσεως, τοῦ διανοητικοῦ καὶ ἠθικοῦ ὀρίζοντος. Ἡ ἀνθρωπίνη ιδέα ἐπικρατεῖ, αἰρομένων τῶν προσκομμάτων τῆς φυλῆς, καὶ τῶν προλήψεων τῆς ἐθνικῆς καταγωγῆς. Συνέβη δηλαδὴ ἐπιβίωσις τοῦ προσφορωτέρου, συντελεσθείσης πρὸς τοῦτο τῆς ἐλληνικῆς ιδιοσυγκρασίας. Ἀφοῦ δὲ ἡ ἐλληνικὴ ιδιοσυγκρασία προήγαγε τὴν κατίσχυσιν τῆς ἀνθρωπίνης ιδέας, ἐκαλλιέργησε καὶ μετέδωκεν αὐτὴν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Γῆς καὶ κατέστησεν αὐτὴν ιδεῶδες ἐμπνέον τὴν οἰκουμένην. Οἱ ἀνθρωποὶ ἐφεξῆς τείνουν νὰ προσεγγίσουν ἀλλήλους ἐν ὀνόματι τῆς ἀνθρωπίνης ιδέας καὶ καθίστανται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἄριμοι νὰ δεχθῶν τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἦδη τὸ ἔργον τῆς ἐλληνικῆς ἐρεύνης στεφανοῦται διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου ἐμπνεομένης πίστεως εἰς τὸ μέλλον τοῦ ἀνθρωπίνου Γένους. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς διδάσκων τὸν Ἀνθρωπισμὸν δυνάμει τῆς οὐρανίας ἐντολῆς Του, συνεχίζει τὸ ἐλληνικὸν κήρυγμα περὶ ἐλευθερίας, ἰσότητος καὶ δικαιοσύνης, καὶ δίδει ἔτι πληρεστέραν ὑπόστασιν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ιδέαν τὴν προαχθείσαν, καλλιεργηθείσαν, μεταδοθείσαν καὶ ἀναστυλωθείσαν ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς ιδιοσυγκρασίας.

Οἱ μάγοι τῆς Ἀνατολῆς εἶχον ἀκολουθήσῃ τὸν ὁδηγὸν ἀστέρα ἵνα προσκυνήσωσιν τὸν γεννηθέντα Μεσσίαν. Οἱ ἐρευνηταὶ τῆς Ἑλλάδος ἀφίχθησαν ἐκ τῶν ἀκτῶν τῆς συριακῆς θαλάσσης ἵνα προσκυνήσωσιν τὸν υἱὸν τοῦ Ἀνθρώπου. "Καὶ νῦν ἤγγικεν ἡ ὥρα ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνθρώπου." Διὰ νὰ ἐκτιμηθῇ προσηκόντως ἡ σημασία τῆς μεσσιανικῆς ιδέας ἔδει νὰ συμβάλῃ εἰς τοῦτο ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς. Διὰ τῆς φιλοσοφίας του καὶ διὰ τῆς γλώσσης του ἔμελλε ν' ἀρθῶσι τὰ προσκόμματα καὶ βασιλεύσῃ ἡ Δικαιοσύνη εἰς ἡν ὁ Ἀνθρωπισμὸς ἀτενίζει.

Ὡς ἱστορικὴ δύναμις ὁ ἐλληνισμὸς ἤδη ὑφίσταται ἐκλείψιν ὑπὸ τὴν ἐξάπλωσιν τῆς ῥωμαικῆς παμβασιλείας, ἀλλὰ ὡς ιδέα κατ' οὐδὲν ἐμειώθη. Τὸ σθένος του εἶνε ἱκανὸν νὰ κρατῇ ἔτι αὐτὸν ἐν τῇ πρωτοπορείᾳ τῆς ἀνθρωπίνης προόδου. Ἡ ἐλληνικὴ ἐρευνα ἀνάσσει πάντων, καὶ ἐν τῷ πνεύματι τῆς ἐρεύνης ἐξελληνίζονται ὄχι μόνον ῥωμαῖοι, ἀλλὰ καὶ χριστιανοὶ καὶ ἰουδαῖοι καὶ ἄραβες. Νέαι ἱστορικαὶ δυνάμεις εἰσέρχονται εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ κόσμου, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ὁ Ἀριστοτέλης

κρατεῖ τὰ σκῆπτρα ῥυθμίζων τὰς ῥοπὰς τῆς ἀνθρωπικῆς ιδέας. Καὶ ὅταν οἱ βάρβαροι τοῦ Βορρᾶ ἐπλημμύρησαν τὴν Μεσημβρίαν καὶ τὴν Ἀνατολὴν ἀπειλοῦντες νὰ ἐξαλείψωσιν αὐτὴν ἐφαίνετο ὅτι πᾶσα ἐλπίς ἀνθρωπισμοῦ ἀπόλετο ὑπὸ τὴν κατακλυστικὴν ἐξάπλωσιν τῆς σκοτίας. Καὶ αὐτὴ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἔστερεῖτο τῆς προσηκούσης δυνάμεως ἵνα διαπαιδαγωγῆσιν καὶ καθοδηγῆσιν τὰ δυστράπελα καὶ ἀλληλοσυγκρουόμενα ἀνθρώπινα φύλα. Διαρρέουσιν ἤδη οἱ αἰῶνες εἰς σκοτὸς ἀμαθίας καὶ βαρβαρότητος, καὶ ὁ μεσαιὼν πλὴν ὀλίγων ἐξαιρέσεων, ἀποτελεῖ ἀληθῶς φρικώδη ἐκλείψιν τῆς ἀνθρωπίνης ιδέας. Ἀπαξ ἔτι ὁ ἐλληνισμὸς διακεντᾷ τὴν οἰκουμένην καὶ ἐξεγείρει αὐτὴν εἰς ἀνθρωπισμὸν, καὶ ἡ νέα ἀφύπνισις ὑποφώσκει ἤδη κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα. Μετ' ὀλίγον ἡ ἐλληνικὴ ιδέα ἀνακατακτᾷ τὰς διανοίας καὶ ἐγκαθίσταται ὡς ἀνθρωπισμὸς πρῶτον ἐν Ἰταλίᾳ καὶ εἶτα ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ. Ἡ τέχνη, ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἀνθρωπίνη ἀντίληψις τῶν πραγμάτων ἀναπτεροῦνται αὐθις, καὶ θαυμάσται τῆς ἐλληνικῆς γνώσεως ὡς ὁ Πετράρχης, ὁ Βοκκάκειος, ὁ Αἰνείας Σύλβιος καὶ οἱ ἄλλοι ἐπιφανεῖς ἐν Ἰταλίᾳ τιτλοφοροῦνται ἀνθρωπισταί. Εἰς τῶν σπουδαιοτάτων ἀνθρωπιστῶν, ὁ Ἀρετίνος, εἶχε διατελέσει μαθητὴς Ἐμμανουὴλ τοῦ Χρυσολωρᾶ, πρῶτου ἐκ τῆς σειρᾶς τῶν ἐλλήνων οὔτινες μετελαμπάδευσαν τὸν ἐλληνισμὸν εἰς τὴν Ἑσπερίαν. Μετὰ τὸ κήρυγμα Γεωργίου τοῦ Τραπεζουντίου, τοῦ Μουσούρου, τοῦ Γεμιστοῦ, τοῦ Λασκάρεως, καὶ τοῦ Βησσαρίωνος, ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα χαρακτηρίζεται ὡς ἀνθρωπιστικὴ καὶ ἐγκαθίσταται ἐν ταῖς ἀκαδημαίαις καὶ ταῖς ἀνωτέραις σχολαῖς τῆς Δύσεως.

Ὁ ἐλληνισμὸς ἤδη συνετέλεσε τὴν ἐπανάστασιν ἣν προώριστο νὰ συντελέσῃ, καὶ ἡς πρόγραμμα ἦτο νὰ ἐλκύσῃ τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης εἰς τὸ ιδεῶδες τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ. Ἀπὸ τῆς Ἰταλίας ἡ ἀφύπνισις μεταδίδεται εἰς τὴν Γερμανίαν, τὴν Γαλλίαν, τὴν Ὀλλανδίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν. Ὁ τελευταῖος ἐχθρὸς τοῦ ἀνθρωπισμοῦ εἶνε ἤδη ἡ παππικὴ ἐκκλησία καὶ ὁ κατ' αὐτῆς πόλεμος θεωρεῖται ὁ ἱερὸς ἀγὼν τῆς Εὐρώπης, τὸσφ ἡ ἐλληνικὴ ιδέα ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς τῆς ἐκφάνσεως ὡς ἐθνικοῦ χαρακτηριστικοῦ ἐγένετο παγκόσμιος ὡς ἀνθρωπικὸς γνώμων.

Ἐλέχθη ὅτι πᾶς ἔχων αὐτοσυνείδησιν ὡς μέλος τοῦ πολιτισμοῦ δὲν εἶνε μόνον τῆς πατρίδος του τέκνον, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἑλλάδος, ἀληθῶς δὲ δημιουργοὶ ὡς ὁ Ὅμηρος, ὁ Αἰσχύλος, ὁ Πλάτων, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εἶνε πρόγονοι ἅμα καὶ διδάσκαλοι παντὸς πεφωτισμένου ἀνθρώπου οἰασδήποτε ἐθνικότητος καὶ ἱστορικῆς περιόδου. Δὲν εἶνε ἀπλῶς ἐθνικαὶ αἱ μεγάλαι ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Οὔτε ἡ ἐπανάστασις ἣν συνετέλεσεν ὁ ἐλληνισμὸς δράσας ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἱστορίας, οὔτε ἡ ἐπανάστασις τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους, δύναται νὰ ἔχῃ τὸν στενὸν

χαρακτήρα τῆς πηγῆς τῆς. Ὅπως ἡ μακραίων ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἢ καταλήξασα εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀναγένεσιν τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, οὕτω ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις, δὲν εἶνε ἔθνικόν κίνημα, ἀλλὰ ἀνθρώπινον. Ἡ Γαλλία τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, ὅπως ἡ Ἑλλάς τοῦ ὀγδόου εἶχε ὡς εἰδικὴν ἀποστολὴν τὴν ἀνακήρυξιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν ἐστράφησαν οἱ λαοὶ τῆς νεωτέρας ἱστορίας ὡς πρὸς τὸν πολιτικὸν ἀστὴρα τῆς σταδιοδρομίας των. Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις κηρύττει τὸν ἀνθρωπισμὸν ὑπὸ νέον φῶς, ἀλλὰ κατὰ βάθος συνεχίζει τὸ ἔργον τῆς ἑλληνικῆς ἀποστολῆς. Αἱ ἰδέαι, αἱ θεσμοὶ καὶ αἱ ἀντιλήψεις τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου ὑπῆρξαν αἱ κινήτριαι δυνάμεις τῆς διανοήσεως καὶ τῆς δράσεως τῶν ἀνδρῶν τῆς Ἐπανάστασεως δι' ἧς ἅπαξ ἔτι ἐκραταιώθη τὸ κήρυγμα τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ἀδελφότητος τοῦ ἀνθρώπινου Γένους. Τὰ ἔθνη τῆς σήμερον διέπονται ἀπὸ τὸ κήρυγμα τοῦτο, ἄρθρον πίστεως πάσης σχολῆς καὶ ἀκρογωνιαίου θεμέλιου πάσης μεταρρυθμίσεως. Εἶνε τὸ σύνθημα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ὡς τὸν γνωρίζομεν σήμερον εἶνε τὸ σύνθημα τοῦ ἑλληνισμοῦ ὡς τὸν ἐγνώρισεν ἡ ἱστορία. Αὕτη εἶνε ἡ σημαία τῆς εὐρυτέρας πάντων ἡμῶν πατρίδος—δηλαδὴ τῆς Ἀνθρωπότητος, καὶ μόνον ὅσοι φανῶσι μέχρι τέλους πιστοὶ εἰς αὐτὴν τὴν σημαίαν εἶνε οἱ ἀληθεῖς στρατιῶται καὶ τῆς ἰδιαίτερας ἔθνικῆς πατρίδος των. Ἡ ἰδέα αὕτη, μὴ λησμονώμεν, εἶνε δημιουργημα τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Οἱ δημιουργοὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὡς ὁ Πυθαγόρας καὶ ὁ Ἀναξαγόρας, ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πλάτων, εἰσὶν ἐπίσης οἱ μαντεύσαντες καὶ διδάξαντες τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ἀλληλεγγύην τῶν ὄντων. Ὁ ἑλληνισμὸς εἶνε ὁ ἐμπνέων ἔτι καὶ νῦν τὴν σύγχρονον ἱστορίαν, ὁ διέπων τὰ σύγχρονα ιδεώδη καὶ ὁ ἀρχικῶς ὑπεύθυνος διὰ πᾶσαν νέαν φάσιν τοῦ προϊόντος ἀνθρωπισμοῦ.

ΝΕΟΚΛΗΣ ΚΑΖΑΖΗΣ.

ΔΙΕΘΝΗΣ ΔΙΑΙΤΗΣΙΑ.

Ὅσο μᾶλλον τὰ ἔθνη ἀναπτύσσονται ἠθικῶς καὶ διανοητικῶς τόσο μᾶλλον ἀντιλαμβάνονται ὅτι οἱ πόλεμοι εἶνε λείψανα βαρβάρου παρελθόντος καὶ ὅτι τὸ ιδεώδες τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἀπαιτεῖ τὴν κατάργησιν πάσης συγκρούσεως μεταξὺ τῶν λαῶν. Ἡ ἀλήθεια αὕτη, δυνάμεθα εἰπεῖν, ἀρκετὰ εἰσεχώρησεν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν διότι ἐν συνόλῳ τὴν σήμερον αἱ ἰδέαι τῆς προόδου, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δικαιοσύνης εἶνε πανταχοῦ ἱεραὶ καὶ πανταχοῦ ἀναγνωρίζεται ὅτι αἱ ἰδέαι αὗται εἶνε ἀναπόσπαστος συνδεδεμένοι μετὰ τὰ συμφέροντα τῆς εἰρήνης, καὶ ὅτι ὁ πόλεμος ὅσῳδήποτε καὶ ἂν ὑπηρετεῖ αὐτὰς ἐν παρωχημέναις ἐποχαῖς τῆς ἱστορίας, τὴν σήμερον εἶνε ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος πρὸς τὴν ἐπικράτησιν αὐτῶν. Πανταχοῦ

ὅπου ὑπάρχει διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ ἀνάπτυξις ἀκμάζει καὶ ἡ ἔρευνα πρὸς εὐρεσιν τῶν μεθόδων δι' ἧς νὰ δοθῇ τέλος εἰς τὴν ἀγρίαν αὐτὴν ἐκτροχίασιν ἣτις καλεῖται πόλεμος. Δὲν εἶνε δὲ ἀπλῶς αἰσθήματα ἐφ' ὧν βασιζέται ἡ τάσις αὕτη, ἀλλὰ γεγονότα ἀδυσωπῆτου πρακτικότητος. Ἐν πρώτοις εἶνε ἀνεπίδεκτον ἀμφισβητήσεως γεγονὸς ὅτι τὰ ἔθνη δὲν εἶνε πλέον αὐτεξάρτητα ὅπως ἦσαν ἐν τῷ παρελθόντι, διότι αἱ ἡμερήσιαι βιωτικαὶ χρεῖαι καθιστῶσιν ὅλα τὰ ἔθνη ἐξηρητημένα ἀπ' ἀλλήλων. Ἡ ὑλικὴ εὐημερία τοῦ ἑνὸς εἶνε ἀδύνατος ἄνευ τῆς συμπράξεως τοῦ ἄλλου. Δὲν δύναται νὰ ζήσουν χωρὶς τὴν ἀένναον ἀνταλλαγὴν τῶν χρεωδῶν τοῦ βίου. Ἐν μιᾷ στιγμῇ, εἰς πόλεμον δύναται νὰ καταστρέψῃ τὸν βιοπορισμὸν μυριάδων ἀνθρώπων, πολλάκις δὲ μία ἀπλή φήμη περὶ πιθανοῦ πολέμου εἶνε πηγὴ συμφορῶν εἰς μυριάδας οἰκογενειῶν. Τὰ πολεμικὰ μέσα κατέστησαν τόσῳ καταστρεπτικά, διὰ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἐπιστημονικῶν τεχνητευμάτων, ὥστε τοῦ λοιποῦ πᾶς πόλεμος θὰ ἐξοντόνη ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς, καὶ τὸν συσσωρευθέντα πλοῦτον τῶν μεγαλουπόλεων. Θὰ ἐκμηδενίσῃ μετὰ φρικτῆς ταχύτητος λιμένας, σιδηροδρόμους, πλοῖα, καὶ μάζας ἀνθρώπων ὄντων. Προσωπικὴ ἀνδρεία, ἡ σεβασμὸς ἔθνικῶν δικαιωμάτων θὰ εἶνε ἐντελῶς ἄσχετα πράγματα εἰς τὴν παραγωγὴν τοιούτων ἀποτελεσμάτων. Ἀπὸ τὴν ἀνδρείαν καὶ ἀπὸ τὸ δίκαιον δὲν θὰ ἐξαρτᾶται ποσῶς τὸ ἀποτέλεσμα τῶν συγκρούσεων ἰλλὰ θὰ ἐξαρτᾶται μόνον ἀπὸ τὸ ἂν δύναται ἐν κράτος νὰ παρατάξῃ ἐντὸς ὀλιγίστου χρόνου μέγιστον ἀριθμὸν καλῶς γυμνασμένων ἀνδρῶν καὶ τὰς τελειοτάτας φονικὰς μηχανάς. Πᾶς πόλεμος ὅστις δυνατὸν νὰ ἐκραγῇ εἰς τὸ μέλλον, πιθανὸν νὰ ἔχῃ ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ὑποδούλωσιν πολλῶν ἔθνων, τὴν στερέωσιν τῶν στρατιωτικῶν δεσποτισμῶν, τὴν μείωσιν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν εἰς διάφορα κράτη, μεγάλην στείρευσιν τῶν πηγῶν τοῦ πλοῦτου καὶ πείναν καὶ ἀθλιότητα πολλῶν πληθυσμῶν, ἐπ' ἀόριστον χρόνον. Ἡ πιθανότης ὅτι πόλεμὸς τις δύναται νὰ καταστῇ ἀναπόφευκτος, ἐπιβάλλει τὴν ἀνάγκην τῶν διηνεκῶν ἐξοπλισμῶν ἐν καιρῷ εἰρήνης οὔτινες στερεύουσι τὰς ἔθνικὰς προσόδους. Τοιουτοτρόπως ὀρθοῦται τὸ ἀπαίσιον δίλημμα ἢ βραδὺς ὀλεθρος διὰ τῶν ἐξοπλισμῶν, ἢ ἄμεσος ὀλεθρος διὰ ἐκρήξεως πολέμου. Σημειωτέον ὅτι τὸ πρῶτον οὐδὲλως προλαμβάνει τὸ δεύτερον. Ἐν ἀπὸ τὰ κακουργότερα ψεύδη δι' ὧν ποτε ἠπατήθησαν οἱ λαοὶ εἶνε ὅτι ἐὰν θέλῃ τις εἰρήνην πρέπει νὰ προπαρασκευάζῃ πόλεμον. Σήμερον πᾶν ἔθνος ἐξοπλισμῶν καθίσταται ἕωλον ἀνὰ πᾶν ἔθνος. Ὅταν ἀναλογισθῇ τις ὅτι ἡ Εὐρώπη εἶνε διασπορᾶς κατομμύρια φράγκα κατ' ἔτος εἰς ἐξοπλισμοὺς καὶ ὅτι τέσσαρα ἑκατομμύρια ἀνθρώπων παρατῶνται ὑπὸ τὰ ὄπλα ἀποσπώμενοι ἀπὸ τῆς παραγωγῆς καὶ ἐργασίας δύναται νὰ φαντασθῇ ὅτι τῆς ἀνάγκης σπατάλης

ἐνοχον εἶνε τὸ εἰρημένον ψεύδος. Εἶνε πρόδηλον ἄρα ὅτι ἡ Εὐρώπη βαδίζει κατ' εὐθείαν εἰς τὸν ὄλεθρον, καὶ εἶνε ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ τὰ μικρὰ ἔθνη, νὰ ἐξευρεθῇ τὸ κατάλληλον φάρμακον τιθεμένης ἐπὶ τοῦ παρόντος πάσης ἄλλης μερίμνης κατὰ μέρος. Εἶνε πρόδηλον πόσον οἰκτρᾶς οὐτοπίας θύματα εἶνε τὰ μικρὰ ἔθνη ἅτινα ἐπιδιώκουν ἐξοπλισμούς εἰς οὓς δὲν ἀντέχουν οὔτε τὰ μεγάλα. Ἀφοῦ τῶν μεγάλων λαῶν ἡ ἐθνικὴ ὑπαρξίς ἀπειλεῖται ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐξοπλισμῶν των, πόσῳ μᾶλλον τῶν μικρῶν! Διὰ τοῦτο ὑπέρτατον συμφέρον ἀπάντων εἶνε ἡ Διαιτησία ἣτις εἶνε τὸ μόνον φάρμακον τὸ ἰκανὸν νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν ἀνάγκην τῶν ἐξοπλισμῶν. Ἡ Διαιτησία σημαίνει ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν τοῦ Δικαίου εἰς ἀντικατάστασιν τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μεθόδων τῆς βίας. Τὸ ἰδεώδες αὐτὸ ἐχλευάζετο πρό τινων ἐτῶν, καὶ οἱ δῆθεν "πρακτικοὶ" ἄνθρωποι ἐκάλουν αὐτὸ ὄνειρον τῶν ἰδεολόγων. Ἐν τούτοις σήμερον πανταχοῦ ἐπιζητεῖται ὡς ἡ μόνη σωτηρία τῶν λαῶν ἀπὸ τὸν ἀπειλούμενον ὄλεθρον τῶν πολέμων. Ἐξοχοὶ πολιτευταί, νομομαθεῖς, ἔμποροι, βιομήχανοι εἶνε κατὰ πάντα πεπεισμένοι ὅτι ἡ Διεθνὴς Διαιτησία εἶνε ἐφικτὴ ὡς μέσον ἄρσεως τῶν διαφορῶν ἀντὶ τοῦ πολέμου. Πλὴν τούτων ὁμως ἔχομεν καὶ τὰ γεγονότα τῆς ἱστορίας διότι ἀπὸ τοῦ 1815 μέχρι σήμερον 140 διεθνεῖς διαφοραὶ ἤρθησαν ἐπιτυχῶς διὰ τῆς Διαιτησίας. Καὶ ἀληθῶς σημαντικῶς ἔχει ἀναγνωρισθῆ πανταχοῦ ἡ ἀρχὴ ὅτι εἰς τὰς διεθνεῖς διενέξεις ὅπως καὶ εἰς τὰς ἀτομικὰς τὸ Δίκαιον εἶνε προτιμότερον τῆς βίας. Ἐξ ὅλων τῶν λαῶν ὁ ἀγγλικὸς καὶ ὁ ἀμερικανικὸς εἰργάσθησαν ἐνδελεχέστερον εἰς ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἰδεώδους τούτου. Τῷ 1873 ἡ Βουλὴ τῶν κοινοτήτων ἐψήφισε πρότασιν ἐκφράζουσαν ἀναγνώρισιν τῆς ἀρχῆς τῆς διαιτησίας. Ἐκτοτε ἡ ἰδέα ἐξηκολούθησε κερδαίνουσα ἔδαφος καὶ κατέληξεν εἰς τὴν σύστασιν τοῦ Συνεδρίου τῆς Χάγης τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Τσάρου. Τὸ ἐρευνώμενον ἤδη εἶνε ὅχι ἂν πρέπη νὰ θεσπισθῇ Διεθνὴς Διαιτησία ὡς μέσον λύσεως τῶν διαφορῶν, ἀλλὰ πῶς πρέπει ὁ θεσμὸς τῆς Διαιτησίας νὰ λειτουργήσῃ ὥστε ν' ἀποβῇ ἐγγύτης διεθνούς εἰρήνης. Εἰς αὐτὴν τὴν ἐρευνᾶν στρέφεται ὅλη ἡ δρᾶσις τῶν ἀναμορφωτῶν, ἡγετῶν, καὶ πολιτευτῶν πάσης χώρας, καὶ εἶνε ἱερόν καθήκον παντὸς ποθοῦντος τὴν εὐημερίαν τοῦ γένους του νὰ συντελέσῃ εἰς τοιαύτην παγκόσμιον ἀπαίτησιν τοῦ θεσμοῦ τῆς Διαιτησίας—ὥστε τὰ ἔθνη ν' ἀποκτήσωσι ἐκεῖνο οὕτως ἔχουσι χρεῖαν. Ἡ ἐπικρατοῦσα γνώμη εἶνε ὑπὲρ ἐνὸς ἐνιαίου Διεθνούς Δικαστηρίου, μονίμου καὶ ἰκανοῦ ἐν πάσῃ στιγμῇ νὰ ἀκούῃ τοὺς διαμαχομένους καὶ ἀποφασίζῃ. Μόνη ἡ ὑπαρξίς του θὰ ἦτο συντελεστικὴ εἰς εἰρηνικὴν διευθέτησιν τῶν διαφορῶν διότι αἱ κυβερνήσεις τῶν διαμαχομένων λαῶν αὐτομάτως οὕτως εἰπεῖν θὰ ἔτεινον εἰς τὴν προσφερομένην ὑπὸ τοιούτου Δικαστηρίου

λύσιν, ἀντὶ νὰ ἀφήσωσι τὴν ἔξασιν τῆς στιγμῆς νὰ τὰς ὠθήσῃ εἰς διαβήματα ἀνεκκλήτα, καθ' ὃν χρόνον μάλιστα αἱ ἐφημερίδες δυνατὸν νὰ ἐπιδεινώνουν τὴν κατάστασιν κυκλοφοροῦσαι ψευδεῖς διαδόσεις καὶ ἐξάπτουσαι τὰ πάθη. Ἡ προσφυγὴ εἰς τὸ Διεθνὲς Δικαστήριον δίδει καιρὸν πρὸς ἄρσιν τῶν παρεξηγήσεων καὶ διάψευσιν τῶν τερθρειῶν τοῦ τύπου. Οὐδεμίαν κυβέρνησιν θὰ διεκινδύνευε τὴν δημοτικότητά της προτιμῶσα νὰ κηρύξῃ πόλεμον ἐνῶ ὑπάρχει ἡ διέξοδος τοῦ Διεθνούς Δικαστηρίου. Ἐπειτα ἡ εἰς αὐτὸ προσφυγὴ θὰ γίνεται ἀφοῦ ὅλα τὰ ἄλλα μέσα ἐξαντληθῶσι καὶ δὲν ὑπάρχει τρόπος ἄλλος διευθετήσεως πλὴν τῶν ὄπλων. Ἀκριβῶς πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ βαρβάρου αὐτοῦ τρόπου ὑποστηρίζεται καὶ ἐπιζητεῖται ἡ διὰ τῆς Διαιτησίας διευθέτησις.

ΣΥΝΕΚΠΑΙΔΕΥΤΗΡΙΑ ΑΡΡΕΝΩΝ ΚΑΙ ΘΗΛΕΩΝ.

Τὸ πρῶτον ἐν Εὐρώπῃ λύκειον ἔνθα ἄρρενα καὶ θήλεα μέχρι 19 ἐτῶν ἐκπαιδεύονται ὁμοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς ὅτι ἡ συνεκπαίδευσις τῶν φύλων κέκτηται μεγίστην σπουδαιότητα διὰ τὴν τελειοποίησιν καὶ εὐημερίαν τοῦ γένους, ἰδρῦθη πρὸ διετίας ἐν Harpenden τῆς Ἀγγλίας, εἰς ὑπόστασιν ἡμισείας ὥρας ἀπὸ τὸ Λονδίνον. Τὸ ζήτημα εἶχε πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐφελκύσει τὴν προσοχήν μου ἐκ τῶν εὐαρέστων πληροφοριῶν ἃς ἔσχον περὶ τῆς λειτουργίας τοῦ συστήματος ἐν Ἀμερικῇ καὶ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ συγγράμματος* ὅπερ πρὸ τριετίας ἔγραψεν ὁ ἐν Ὁξφόρδῃ καθηγητῆς κ. Edward Tylie σκοπῶν νὰ ἐνθαρρύνῃ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ συστήματος εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Δὲν ἐβράδυνα λοιπὸν νὰ μεριμνήσω καὶ ἐπωφεληθῶ τῆς πρώτης εὐκαιρίας ὅπως ἐπισκεφθῶ τὸ ἐν λόγῳ λύκειον St. George's School, A Public School for Boys and Girls. Ἡ πολίχνη Harpenden ἔνθα ὠκοδομήθη ἡ σχολή, ἀνήκει εἰς τὴν ἐπαρχίαν Hertfordshire καὶ κεῖται ἐπὶ ὄροπεδίου ὑψουμένου περὶ τὰ 600 μέτρα ἄνωθεν τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Ἡ τοποθεσία εἶνε γραφικὴ καὶ τὸ κλίμα τῆς πολίχνης τόσῳ ὑγιεινὸν καὶ τερπνὸν ὥστε πολλοὶ ὧν ἡ ἐργασία εἶνε ἐν Λονδίῳ κατοικοῦσιν ἐν Harpenden. Τὰ κτίρια τῆς σχολῆς περιβάλλονται ὑπὸ ἐδαφικῆς ἐκτάσεως δέκα στρεμμάτων, ἅτινα χρησιμεύουσιν ὡς κῆποι καὶ ὡς χώρος παιδιῶν. Ἐν αὐτοῖς περιλαμβάνονται καὶ ἐπιστημονικὰ ἐργαστήρια, κολυμβητήρια, καὶ γυμναστήρια. Πάντα τὰ εἶδη τῆς ἐλευθερίου μαθήσεως διδάσκονται, ἐν οἷς γλῶσσαι, λογοτεχνία, ἱστορία καὶ ἐπιστήμαι. Τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα βασίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ὅτι οὐσιώδες εἶνε ν' ἀναπτυχθῇ ἡ αὐτεκπαιδευτικὴ δύναμις τῶν

* BOY AND GIRL: Should they be educated together? A Study of the Principle and Methods of Education. (Simpkin, Marshall, Hamilton, Kent & Co., Ltd., London.)

παιδων, καὶ στρέφει τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν πρὸς τοὺς μεγάλους συγγραφεῖς τοῦ κόσμου, καὶ ὄχι πρὸς τὰ σχόλια καὶ τὰ ἐγχειρίδια περὶ τῶν συγγραφέων. Εἰδικὴ ἐπιμέλεια λαμβάνεται ἵνα ἐνωρὶς ἀσκηθῆ ὁ ὀφθαλμὸς καὶ ἡ χεὶρ, προσέτι ἀποκτηθῆ ἡ ἔξις τοῦ περιποιεῖσθαι τὸ σῶμα, καὶ ἀφυπνισθῆ ἅμα ζωηρὸν ἐνδιαφέρον πρὸς τὸν περὶ ἡμᾶς κόσμον, φύσεως καὶ κοινωνίας. Ἡ ὀργάνωσις εἶνε τοιαύτη ὥστε ὁ περισσεύων χρόνος τῶν παιδῶν ν' ἀφιερῶται εἰς ἀνάγνωσιν βιβλίων τῆς ἀτομικῆς ἐκλογῆς τῶν ἀνεξαρτήτως τῆς μελέτης τῶν καὶ νὰ ἐπισκέπτονται ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τῶν καθηγητῶν ἀξιοσημείωτα μέρη τῆς χώρας. Ὅπως εἰς ὅλα τὰ ἀγγλικά σχολεῖα, ἀνατίθεται εἰς τοὺς μᾶλλον ἡλικιωμένους ἐποπτεία τις καὶ προστασία ὑπὲρ τῶν νεωτέρων παιδῶν. Ἐν τῷ λυκείῳ τούτῳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τὰ ἄρρενα ἔχουσιν ἀρμοδιότητα μόνον ἐπὶ τῶν ἀρρένων, καὶ τὰ θήλεα μόνον ἐπὶ τῶν θηλέων. Τὰ δωμάτια τῶν θηλέων εἶνε λίαν ἀνετα καὶ καλλιτεχνικά. Τὰ τῶν ἀρρένων ἐπιτηδῆς διακρίνονται ἐπὶ σπαρτιατικῇ λιτότητι. Τὸ ὅλον πνεῦμα τοῦ λυκείου εἶνε τοιοῦτον ὥστε νὰ γίνεται εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ τὰς μαθητριάς ἡ ἐντύπωσις μᾶλλον τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας παρά τοῦ σχολείου, καὶ εἰς τοῦτο συντελεῖ οὐκ ὀλίγον τὸ μέτρον νὰ συμμαθητεύουν ἀδελφοὶ καὶ ἀδελφαί. Ὡς παράρτημα τοῦ λυκείου λειτουργεῖ ἄριστα κατηρτισμένος γεωργικὸς σταθμὸς χάριν τῶν θελόντων νὰ ἐκμάθωσι τὴν Γεωργικὴν Ἐπιστήμην.

Τὸ λυκεῖον τοῦτο ἰδρύθη ὡς πρῶτον τοῦ εἶδους του καθόσον ἡ συστάσις Ἐταιρεία πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ συστήματος τῆς συνεκπαιδεύσεως, ἐπιδιώκει τὴν ἐκτέλεσιν προγράμματος ἀπαιτούντος τὴν ἴδρυσιν πολλῶν ὁμοίων σχολείων καθ' ὅλην τὴν Ἀγγλίαν. Τὴν σύστασιν τῆς Ἐταιρείας (ἡς πρόεδρος εἶνε ὁ κ. Γουίγ ὁ ὀργανώσας τὴν ἀνὰ τρία ἔτη παράστασιν τῶν ἐλληνικῶν τραγωδιῶν εἰς τὸ πρωτότυπον, ἐν τῷ ἐπίτηδες κτισθέντι ὑπαιθρίῳ θεάτρῳ ἐν Bradfield College) προκάλεσεν ἡ ἐκδοσις τοῦ προσημειωθέντος συγγράμματος τοῦ κ. Ταῦλῆ. Ὁ συγγραφεὺς ἐπικαλεῖται τὴν πείραν τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Αὐστραλίας ἡτις ἔχει καταδείξει τὰ ἀξιόλογα ἀποτελέσματα τῆς συνεκπαιδεύσεως. Διὰ τοῦ συστήματος τούτου δὲν σκοπεῖται ἡ παροχὴ ὁμοίας παιδείας εἰς τὰ δύο φύλα, ἀφοῦ εἶνε ὁμολογούμενον ὅτι ὑπὸ τε φυσικὴν καὶ διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν ἐποψίν ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ σημαντικῶς διαφέρουσιν ἀλλήλων ἀλλὰ σκοπεῖται ἡ ἐπίτευξις τοῦ πολυτιμοτέρου ἐκείνου μέρους τῆς ἐκπαιδεύσεως ὅπερ ἐξασφαλίζεται μόνον διὰ τῆς ἀλληλεκπαιδεύσεως τῶν δύο φύλων. Ἡ πείρα ἀνέδειξεν ὡς ἀξίωμα ὅτι τὴν καλητέραν ἐκπαιδεύσιν δίδουσι τὰ ἄρρενα καὶ τὰ θήλεα πρὸς ἀλλήλα. Τὸ σύστημα τῶν χωριστῶν σχολείων δὲν εἶνε ἀρχαῖον ἀλλὰ χρονολογεῖται ἀπὸ τὸν μεσαιῶνα. Τὰ ἔθνη τῆς ἀρχαιότητος ἠκολούθουν τὸ σύστημα τῆς συνεκπαιδεύσεως τῶν

φύλων. Ὁ ἐκκλησιαστικισμὸς τοῦ μεσαιῶνος ἔφερε τὴν καινοτομίαν τοῦ διαχωρισμοῦ τῶν φύλων. Ὁ κλῆρος ἔχαιρε προνόμια ἅτινα οἱ κραταιότατοι μονάρχαι δὲν ἐτόλμων νὰ θίξωσιν ἐπιποινῇ ἀφορισμοῦ καὶ αἰωνίων βασάνων. Ὁ διαχωρισμὸς τῶν φύλων εἰς τὰ σχολεῖα ἐπῆλθεν συνεπεία τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ πᾶσα ἐκπαίδευσις ἦτο εἰς χεῖρας κληρικῶν καὶ μοναχῶν. Οὕτω οἱ μοναχοὶ περιορίσθησαν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρρένων καὶ αἱ μοναχαὶ τῶν θηλέων. Οὕτω ἐπεκράτησαν τὰ χωριστὰ σχολεῖα. Τὰ θήλεα ὁμῶς οὐδὲν πράγματι ἐδιδάσκοντο εἰμὴ στοιχειώδη γραφὴν καὶ ἀνάγνωσιν. Τὸ μικτὸν σύστημα τῆς Ἀμερικῆς μὲ τὰ λαμπρά του ἀποτελέσματα ἐκίνησεν εἰς σκέψεις εὐαρίθμους τινὰς πολιτευτὰς τῆς Ἀγγλίας, ἀλλὰ δὲν ἐδοκιμάσθη εἰμὴ σποραδικῶς εἰς ὀλίγα σχολεῖα τοῦ κράτους. Ἐντούτοις βοᾷ τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ ἐννέα δέκατα τῶν πολιτῶν τῆς Ἀμερικῆς ἐξεπαιδεύθησαν εἰς μικτὰ σχολεῖα, καὶ αἱ περὶ τούτου ἐπίσημοι ἐκθέσεις ἐξαίρουσι τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τοῦ θεσμοῦ. Ἀντιθέτως πρὸς τοῦτο τὰ σχολεῖα τοῦ χωριστοῦ συστήματος τῆς Εὐρώπης οὐδόλως προήγαγον τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν μίθησιν. Τὸ ἀγγλικὸν ἐκπαιδευτικὸν σύστημα εἶνε τὸ ἄριστον ἐν Εὐρώπῃ, διότι εἶνε τὸ μόνον ὑπὲρ ἐπίδρα βιβλίου ἐπὶ τοῦ χαρακτήρος καὶ δίδει εἰς αὐτὸν τὴν σφραγίδα τῆς ἀληθινῆς παιδείας. Ἐντούτοις καὶ αὐτὸ πάσχει σπουδαίως ἕνεκα τοῦ διαχωρισμοῦ τῶν ἀρρένων ἀπὸ τὰ θήλεα. Ἡ μετάβασις ἀπὸ τὸ θάλπος τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας, εἰς τὸ ψυχρὸν καθεστὸς τοῦ σχολείου ἐν ἡλικίᾳ ἐννέα ἐτῶν στεριεῖ τὰς πηγὰς τῆς στοργῆς καὶ προσέτι εἰς τὰ ἄρρενα ἐπιπροσθέτει στοιχεῖα τινὰ κτηνωδίας, ἅτινα θὰ ἐξήτμιζεν ἡ γυναικεῖα ἐπιρροή. Ἡ ἡλικία ἀκριβῶς τῶν ἐννέα ἐτῶν εἶνε ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν ἡ ἀλληλεπίδρασις τῶν φύλων εἶνε γονιμωτέρα. Ἐπάρχει δὲ καὶ ἕτερός τις ἀπαίσιος κίνδυνος οὗ τὴν ὀνομασίαν ἀποσιωπῶμεν. Ἐστω καὶ μία μόνη φαύλη φύσις τοῦ εἶδους τούτου εἶνε ἱκανὴ νὰ μίανη ἑκατοντάδας παιδῶν. Ἡ συμβίωσις καὶ συμμαθητεία τῶν φύλων εἶνε ἡ μόνη ἐγγύησις πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ κακοῦ, ὡς ἀποδεικνύουσιν τὰ μικτὰ σχολεῖα τῆς Ἀμερικῆς καὶ αὐτὰ τὰ ὀλίγα πειράματα τοῦ μικτοῦ συστήματος, τὰ γενόμενα ἐν Ἀγγλίᾳ, κατὰ τὰ τελευταῖα ὀλίγα ἔτη. Τὸ λυκεῖον Keswick, προέβη εἰς τὸ πείραμα ν' ἀνοίξῃ τὰς πύλας του εἰς ἀμφότερα τὰ φύλα, καὶ ἔκτοτε ἀκμάζει καὶ εὐδοκμεῖ περισσότερον ἢ ὅσον πρὶν. Μεθ' ὅλας τὰς προμαντεύσεις τῶν ἀπαισιοδόξων ὅτι τὸ πείραμα θὰ κατέληγεν εἰς ὄλεθρον, οὐδὲν ἀπευκταῖον συνέβη. Τὸ λυκεῖον Bedales ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Χάμφερ ἀποδεχθὲν ἐξ κοράσια ὡς μαθητριάς, ἀπώλεσε τριάκοντα ἄρρενα ὧν οἱ γονεῖς τὰ ἀφήρεσαν μετ' ἀγανακτήσεως. Ὁ διευθυντῆς εἶχε τὴν σύνεσιν νὰ περιμείνῃ τὴν ἐπενέργειαν τοῦ χρόνου μὴ πτοηθεὶς ἐκ τῆς οἰκονομικῆς ζημίας.

Ἦδη τὸ λύκειον Bedales ἐτριπλασίασε τὸν ἀριθμὸν τῶν τε ἀρρένων καὶ τῶν θηλέων. Ὁμοία ὑπῆρξε καὶ ἡ ἐπιτυχία τῶν ἄλλων σχολείων ἅτινα ἠκολούθησαν τὸ παράδειγμα τῶν δύο προειρημένων. Τὰ θήλεα κοιμῶνται εἰς χωριστὸν κτίριον, ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῆς διευθυντρίας ἀλλὰ συμπρογευματίζουσιν μετὰ τῶν ἀρρένων τὰς 8 τῆς πρωίας, εἰς τὸ κοινὸν κτίριον ἔνθα καὶ μένουσιν τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας. Ἀκούουσιν ὁμοῦ τὰ μαθήματα, καὶ παίζουν ἀπὸ κοινού. Καθ' ὃν δὲ χρόνον τὰ ἄρρενα ἀσχολοῦνται εἰς τὴν κηπουρικὴν καὶ ξυλουργικὴν, τὰ θήλεα διδάσκονται ἐργόχειρα καὶ οἰκιακὰ καθήκοντα. Διαφοραὶ μεθόδου περὶ τὴν ἐκπαίδευσιν ἐπιβάλλονται ὑπὸ τῶν διαφορῶν τοῦ ἠθικοῦ καὶ φυσιολογικοῦ ὄργανισμοῦ, ἀλλ' ἡ διάκρισις αὕτη δύναται νὰ γίνῃ ἀνευ καταφυγῆς εἰς τὴν βαρβαρότητα τοῦ διαχωρισμοῦ κατὰ τὴν ἡλικίαν ἀκριβῶς καθ' ἣν ἡ ἀμοιβαία τῶν φύλων ἐπίδρασις εἶνε εὐεργετικωτάτη. Ὁ διαχωρισμὸς οὗτος ἐπιτείνει τὰς ἀτελείας ἃς ἡ ἐκπαίδευσίς σκοπεῖ νὰ ἄρῃ. Ἄλλ' ἵνα ἡ συνεκπαίδευσίς ἀρρένων καὶ θηλέων ἔχῃ τὰ ποθούμενα ἀγαθὰ ἀποτελέσματα, δεόν νὰ εἶνε διαρκῆς καὶ μακροχρόνιος, καὶ ἐπομένως ν' ἀρχίζῃ ἀπὸ πολὺ μικρᾶς ἡλικίας ἐξακολουθοῦσα μεχρι τοῦ 19^{ου} ἔτους. Ἐπάρχουσιν σχολεῖα ἅτινα δέχονται ἀμφότερα τὰ φύλα, ἀλλὰ ἐπὶ βραχὺν χρόνον ὅστις μάλιστα ἀρχίζει ἀφοῦ ἤδη τὰ τε ἄρρενα καὶ τὰ θήλεα ἔχουσιν ἤδη σχηματίσει τὸ ἦθος τῶν ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς χωριστῆς ἐκπαίδευσως. Ὅ,τι κυρίως ἐνδιαφέρει τοὺς συνηγόρους τῆς συνεκπαίδευσως εἶνε τὸ ἦθος καὶ ἡ διανοητικὴ ἀδρότης καὶ ταῦτα διαπλάττονται μόνον κατὰ τὴν τρυφερὰν ἡλικίαν. Ἐν τῇ ἐπισήμῳ ἐκθέσει του ὁ ἐπιθεωρητὴς τῶν σχολείων λέγει ὁμιλῶν περὶ τοῦ λυκείου Κέσβικ "Εἶνε ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ παρουσία τῶν κορασίων καὶ τῶν διδασκαλισσῶν ἀσκεῖ μίαν ἀνέκφραστον ἐπίδρασιν ἣν παρατηρῶ ἐν τῷ σχολείῳ τούτῳ. Οἱ μείρακες ὅλοι ἔχουσιν ἰδιόζουσαν γλυκύτητα καὶ ἀβροφροσύνην εἰς τε τὰ παυνίδια καὶ εἰς τὰς ἄρας τῶν μαθημάτων, καὶ δὲν κρίνω παράδοξον ν' ἀποδόσω τούτο εἰς τὴν συνεκπαίδευσιν τῶν δύο φύλων." Τὰ κοράσια εἶνε φύσει πλέον εὐάγωγα καὶ τὸ παράδειγμα τούτο ἐπενεργεῖ θαυμασίως ἐπὶ τοῦ ἦθους τῶν μειράκων. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ τὸ διδάσκον προσωπικὸν δεόν νὰ εἶνε ἀμφοτέρων τῶν φύλων εἰς ἴσον περίπου ἀριθμὸν ἐκατέρωθεν. Ἡ συμπαρουσία τῶν δύο φύλων ἐπενεργεῖ κανονιστικῶς καὶ ῥυθμιστικῶς ἐπὶ τοῦ φρονήματος καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν παιδῶν, τρόπον τινα ὡς κοινὴ γνώμη, διότι ὑπάρχει φυσικὴ τις φιλοτιμία εἰς τε τὰ ἄρρενα καὶ εἰς τὰ θήλεα, νὰ καταδειχθῶσιν ἀξία ἢ καὶ ὑπέροχα ἀλλήλων. Μείραξ, φερ' εἰπεῖν, ὅστις δὲν θὰ ἠνωχλεῖτο ποσῶς ἔχων φήμην ἀφυοῦς, ἢ ἀνάνδρου, ἢ ὀκνοῦ, καταβάλλει ὀτρηνὰν προσπάθειαν ὅπως ἀποφύγῃ τοιαύτην φήμην ἐνώπιον

κριτηρίου θηλέων. Καὶ εἰς τοῦ σκαιοτάτου μείρακος τὴν καρδίαν ὑπάρχει σπινθήρ φυσικοῦ ἵπποτισμοῦ ὅστις θέτει φραγμὸν εἰς τὴν πρὸς ἐκδήλωσιν τάσιν τῶν ἀγρίων στοιχείων, προκειμένου ταῦτα νὰ προδοθῶσιν εἰς θηλείας συντρόφους. Οὐδὲ δυνάμεθα νὰ φοβηθῶμεν ὅτι θ' ἀπολέσωσι τὸ ἀρρενωπὸν ἦθος τῶν οἱ μείρακες, ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἡ γυναικεία φύσις αὐτὸ μᾶλλον θαυμάζει ἐλκυομένη ἀπὸ τὰς σπαρτιατικὰς ἀρετὰς. Ἀντέλεξάν τινες ἰσχυρισθέντες ὅτι ναὶ μὲν τὰ ἄρρενα γίνονται ἀβρότερα ἐκ τῆς ἐπίδρασεως τῶν θηλέων, ἀλλὰ τὰ θήλεα, ἴσως γίνονται σκαιότερα ἐκ τῆς ἐπίδρασεως τῶν ἀρρένων. Ἡ πείρα τριῶν γενεῶν ἐν Ἀμερικῇ ἀρκεῖ ὡς ἀπάντησις, ἄλλως οὐδεὶς θὰ ἔστεργε τὴν θυσίαν τῶν θυγατέρων μας ὡς τόσων Ἰφιγενειῶν, χάριν τῆς βελτιώσεως τῶν υἱῶν μας. Ἡ πείρα ἀπέδειξεν ὅτι ἐξίσου εὐεργετικὴ εἶνε ἡ ἐπίδρασις τῶν ἀρρένων ἐπὶ τοῦ ἦθους καὶ τῆς κρίσεως τῶν θηλέων. Τὰ κοράσια ἀποκτῶσιν ἐκ τῆς συνεκπαίδευσως στοιχεῖα εὐθύτητος, γενναιοψυχίας, φιλαληθείας, χωρὶς νὰ θυσιάξωσιν οὐδὲ ἴχνος τῆς λεπτῆς ἐκείνης αἰδημοσύνης ἧτις, εἶνε ἡ ἰδιόζουσα δόξα τοῦ γυναικείου φύλου. Ὁ μέγας κοινωνιολόγος Ρίχτερ ὁμιλῶν περὶ τῶν ἀγαθῶν ἀποτελεσμάτων τῆς συνεκπαίδευσως ὑπὸ ἔποψιν ἀγνῶν ἠθῶν ἐπιλέγει "ἀλλὰ δὲν ἐγγυῶμαι τίποτε διὰ τὰ θήλεα ἔτι δὲ ὀλιγώτερον διὰ τὰ ἄρρενα εἶναι ἐκπαιδεύονται χωριστά." Ἡ ἀξία τοῦ συνεκπαιδευτικοῦ συστήματος εἶνε ἀνεκτίμητος καὶ διότι προλαμβάνει τὰς αἰσθηματικὰς ἐκείνας ἐκτροχιώσεις εἰς ἃς ὑπόκειται ἡ κρίσιμος ἡλικία μεταξὺ παιδικῆς καὶ ἐφήβου—αἱ νεῦνιδες πολὺ περισσότερον ἢ οἱ νέοι. Διὰ τῆς ἀπομονώσεως καὶ ἀπαγορεύσεως τὸ κακὸν ἔτι μᾶλλον ἐπιτείνεται, ἀλλ' ἡ ἀκώλυτος συνάφεια τῶν δύο φύλων ἐν τοῖς σχολείοις ὡς τρανῶς ἀπέδειξεν ἡ πείρα, ἐξοβελίζει τέλεον τὰς λαθραίας ἐρωτοληψίας, τὸ γόητρον τῶν ὁποίων ἀποκλειστικῶς συνίσταται εἰς τὴν μυστικότητα καὶ τὴν ἀπαγόρευσιν. Ἡ πρόσφατος ἐκθεσις τῆς ἀμερικανικῆς κυβερνήσεως περὶ τῆς συνεκπαίδευσως λέγει: "Δύναται ἤδη νὰ θεωρηθῇ ὡς βέβαιον ὅτι τὰ θήλεα ἀποκτῶσι περισσοτέραν αὐτοπεποίθησιν ὅτι τὰ ἄρρενα γίνονται εὐλαβέστερα πρὸς τὴν ἀποστολὴν τῶν θηλέων ὅτι ἀμφότερα ἐμβαθύνουσιν περισσότερο εἰς τὸ νόημα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τοῦθ' ὅπερ δὲν δύναται ἀλλ' ἢ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἐθνικὴν εὐημερίαν."

Πανταχόθεν λοιπὸν αἱ μαρτυρίαι συρρέουσιν ἀποδεικνύουσαι ὅτι οἱ μείρακες γίνονται ὡς ἐκ τῆς ἀνατροφῆς τῶν πρὸς τὰ κοράσια ἐπιμελέστεροι, ἀβρότεροι, ἵπποτικώτεροι, χωρὶς θυσίαν τοῦ ἀρρενωποῦ τῶν ἠθους ὅτι τὰ κοράσια κερδαίνουσι ἔτι περισσότερο ἐκ τῆς ἀνατροφῆς τῶν πρὸς τοὺς μείρακας γινόμενα εὐθαρσέστερα, φιλατιμότερα καὶ φιλαληθέστερα, χωρὶς θυσίαν τῆς αἰδημοσύνης τῶν ὅτι εἰς ἀμφότερα τὰ φύλα τὸ σύστημα ἀφυπνίζει τὴν συναίσθησιν τῆς εὐθύνης καὶ προ-

παρασκευάζει ἄρμονικὸν βίον ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἡ ἐπίσημος ἐτυμηγορία τῆς μεγάλης Ἀμερικανικῆς Συμπολιτείας δύναται νὰ συνοψισθῇ εἰς τὴν ἐξῆς περικοπὴν ἐκ προσφύτου ἐκθέσεως τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν σχολείων τοῦ κράτους. “Ἡ συνεκπαίδευσις τῶν φύλων εἶνε προτιμότερα διότι εἶνε φυσική, ἀκολουθοῦσα τὸν συνήθη ῥοῦν τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς κοινωνίας· κανονική, οὔσα ἐν ἄρμονίᾳ πρὸς τὰς συνηθείας καὶ τὰ αἰσθήματα τοῦ καθ’ ἡμέραν βίου, καὶ πρὸς τοὺς νόμους τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν· ἀμερόληπτος, παρέχουσα εἰς ἀμφοτέρα τὰ φύλα τὴν αὐτὴν εὐκαιρίαν πρὸς μόρφωσιν οἰκονομικήν, χρησιμοποιοῦσα τὸ διὰ τὰ σχολεῖα κονδύλιον τοῦ προϋπολογισμοῦ εὐστόχως· πρόσφορος, καθιστῶσα εὐχερέστερον τὸ ἔργον τῆς ἐποπτείας, διδασχῆς καὶ πειθαρχίας· ἐνθουσιάζουσα, ἀναπτύσσουσα τὸν νοῦν, τὸ ἦθος καὶ τὰς ἔξεις τῶν σπουδαζόντων.” Προορισμὸς τῆς ἐκπαιδεύσεως εἶνε νὰ διακρίνωμεν τὰς ἀγαθὰς ἀπὸ τὰς φαύλας ἐπιθυμίας, νὰ καταστέλλωμεν τὰ χθαμαλὰ ἐνστικτα, καὶ νὰ ἐνισχύωμεν τὰ ὑψηλά· πρὸ πάντων, νὰ δημιουργήσωμεν νέα ὀρμέμφυτα καὶ ν’ ἀνοίγωμεν νέους ὁρίζοντας ἐνδιαφέροντος. Ὁ θαυμάσιος οὗτος ὀρισμὸς τοῦ διασήμου παιδαγωγοῦ Μύνστερβεργ ταυτίζεται ἀκριβῶς μὲ τὸ εἶδος τῆς ἐκπαιδεύσεως ἣν πραγματοποιοῦσι τὰ μικτὰ σχολεῖα. Εἶνε ἐννοεῖται οὐσιῶδες νὰ ἰδρυθῶσι προηγουμένως διδασκαλεῖα πρὸς μόρφωσιν καταλλήλων καθηγητῶν καὶ καθηγητριῶν τοῦ μικτοῦ συστήματος, ἵνα τὸ σύστημα τοῦτο τελεσφορήσῃ ταχύτερον καὶ ὑγιέστερον. Διὰ τὴν κοινωνίαν αἱ συνέπειαι τοῦ συστήματος ἔσονται μεγάλης σπουδαιότητος διότι νέοι καὶ νέαι ἄνευ σαφοῦς καὶ πλήρους γνώσεως τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ ἑτέρου φύλου, ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ σταδίου των, ἀδυνατοῦσι ν’ ἀντιμετωπίσωσι τὰς τρικυμίας τοῦ βίου, καὶ νὰ διακρίνωσι τὰ στοιχεῖα τῆς εὐδαιμονίας ἵνα τὰ ἐγκολπωθῶσιν. Ἄνευ τῶν εὐκαιριῶν ἃς παρέχει τὸ μικτὸν σύστημα πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἀναγκαίας γνώσεως, ἡ νεανικὴ φαντασία ὑπόκειται εἰς παρακρούσεις ὧν συνέπειαι εἶνε δυσδαίμονα συνοικέσια. Ἡ συνεκπαίδευσις ὁμῶς ἀνοίγει τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ κανονίζει τὴν ἀντίληψιν. Ἐντεῦθεν αἱ ἔγγαμοι συμβιώσεις συνάπτονται ἐπὶ τῇ βάσει ἀμοιβαίων συμφερόντων, κλίσεων, σπουδῶν, ἔργων καὶ ἐπιδιώξεων. Ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος οὐ ὁ νεότης ἐξευγενίσθη ὑπὸ τῆς θηλείας ἐπιρροῆς δὲν δύναται νὰ ἐξελιχθῇ εἰς σκαῖον σύζυγον. Ἡ δὲ σύζυγος κατέστη ἱκανὴ νὰ ἐννοῇ τὸ ἔργον τοῦ συζύγου τῆς καὶ νὰ εἶνε σύντροφος καὶ συνεργάτις του. Ἀμφοτέροι δὲ θὰ ἔχουν τὴν ἔμπνευσιν νὰ δίδωσι εἰς τὰ τέκνα των τὴν προσήκουσαν διεύθυνσιν ἐν τῷ πνεύματι τούτῳ καὶ δὴ εἰς δεδομένην στιγμὴν νὰ τὰ ἐξοτρύνωσι εἰς τοιαύτην ἀνταπάρνησιν, ὥστε ἀφίλοντα τὴν ἄνεσιν τῆς ἐστίας νὰ ὑπηρετήσωσιν ὀλοφύχως τὴν πατρίδα των εἴτε διὰ τῆς πέννας, εἴτε διὰ τοῦ

ξίφους. Ἡ σπαρτιάτις μήτηρ ἐν τῇ ἀρχαιότητι, καὶ ἡ ἰαπωνὶς μήτηρ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις, θὰ ἀναφέρωνται ἕσασιν ὡς ἰδεώδεις μητέρες ἐν συναφείᾳ πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἱστορίαν δύο ἐνδόξων λαῶν, καὶ δὲν δύναται ἀλλ’ ἢ ἐνδοξὸς νὰ εἶνε ἡ ἱστορία λαοῦ ἐκ τοῦ ὁποῖου προκύπτουν μητέρες ἱκαναὶ νὰ βλέπωσι πέραν τῶν οἰκογενειῶν των καὶ νὰ ἐκτιμῶσι τὰς ἀρετὰς τῆς αὐτοθυσίας, καὶ τῆς ἀφοσιώσεως εἰς μεγάλα ἰδεώδη. Μητέρες τοιαῦται γνωρίζουσι πῶς νὰ ἐμπνέωσι μεγάλα ἰδεώδη εἰς τοὺς υἱοὺς των καὶ τὰς θυγατέρας των.

ΜΕΤΑ ΘΑΝΑΤΟΝ.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΔΙΟ ΤΟΝ ΔΟΡΑΤΟΝ ΚΟΣΜΟΝ.

διὰ χειρὸς τοῦ ἀγγλοῦ δημοσιογράφου κ. T. W. Stead.

[Ἄρθρα τέσσαρα.]

Δ’.

(Ἴδε ΕΡΕΥΝΑΝ τοῦ Σεπτεμβρίου)

Τὸ τέρμα τῶν ἀνακοινώσεών της ἡ Ἰουλία ἀναγγέλλει μετὰ τινος θλίψεως λέγουσα ὅτι ἐφ’ ἱκανοὺς μῆνας θὰ ἐκωλύετο νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὸν ἡμέτερον κόσμον ἕνεκα συνθηκῶν τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, ἃς δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐννοήσωμεν ἡμεῖς οἱ ἔνσαρκοι. Ἄλλ’ οὐκ ὀλίγον, λέγει, με ἱκανοποιοῦσιν αἱ ἐνδείξεις ἃς ἔχω ὅτι ἀφ’ ὅτου ἤρχισα πρὸ τεσσάρων ἐτῶν τὰς ἀνακοινώσεις μου ταύτας πλείστοι ὅσοι ἐγκαρδιώθησαν καὶ ἀνεθάρρησαν οἵτινες ἄλλως θὰ περιήρχοντο εἰς ἀπέλπισίαν. Τὸ ἐπανέλαβον πολλάκις, καὶ τὸ τονίζω ἤδη ἀπερχομένη· ἐνστερνισθῆτε τὴν μεγάλην ἀληθειαν ὅτι Θεὸς εἶνε ἡ στοργή. Μάθετε νὰ καλλιεργήσετε ἐν τῇ καρδίᾳ σας τὸ θεῖον φυτὸν τῆς στοργῆς. Ὁ βίος τὸν ὁποῖον ζητε, ὑπὸ συνθήκας δυσμενεῖς διὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς στοργῆς, σὰς ἀποκλείει ἀπὸ τὸ θάλπος της, σὰς ἀποκλείει ἀπὸ τὴν ἀναγεννητικὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅταν ἔλθετε ἐνταῦθα θὰ ἴδητε μετὰ καταπλήξεως πόσον φρικτὸν σφάλμα εἶνε ἡ ἔλλειψις τῆς στοργῆς ἀπὸ τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, διότι θὰ ἀντιληφθῆτε ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτε τόσο ἀληθές, τόσο ζωτικὸν τόσο παγκόσμιον καὶ τόσο κυριολεκτικὸν ὅσον ὅτι Θεὸς καὶ Ἀγάπη ταυτίζονται, καὶ ὅτι ὁσάκις τις ἐξ οἰασδήποτε αἰτίας μισεῖ ἢ ἀμελεῖ νὰ ἀγαπᾷ, εἰς ἀντίστοιχον βαθμὸν ἐξωκλείει ἀπὸ τὴν ζωὴν του τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Ἀγάπα τοὺς πάντας ἀγάπα τὰ πάντα, ἰδοὺ τὸ μῆνυμά μου. Ὅσω περισσότερον ἀγαπᾷς τόσο περισσότερον ἐξομοιοῦσαι μετὰ τὸν Θεόν. Πᾶν ὅ,τι ἀγαπᾷς γίνεται βαθμὶς ἤτις σὲ φέρει πρὸς τὰ οὐράνια. Πᾶν, ὅ,τι ἀφαιρεῖ ἀπὸ σοῦ τὴν ἱκανότητα τοῦ ἀγαπᾶν, σὲ φέρει μίαν βαθμίδα κάτω μακρὰν τῆς πηγῆς τῆς ζωῆς. Ἔστω καὶ ὅτι ἡ ὀργή σου προέρχεται ἀπὸ τὴν συναίσθησιν τοῦ δικαίου σου, ἔστω καὶ ὅτι εἶσαι πλήρης ἐναρέτου ὀργῆς καὶ ἀγανακτήσεως κατὰ τῆς κακίας, καὶ τότε ἀκόμη δὲν εἶνε δυνατὸν

να ἔξομοιωθῆς μετὸν Θεὸν ἐὰν ἡ ἀγαπάκη σου, ἡ ὀργή σου, αἶρει τὴν ἐπιείκεια καὶ δὴ τὴν στοργὴν πρὸς τὸν ἔνοχον. Τιμώρησε τὸν ἔνοχον, ἀλλὰ ἐν στοργῇ. Ἐνῶ τιμωρεῖς ἐνταυτῷ ἀγάπα. Ἀλλὰ ἐὰν ἡ τιμωρία ἦν ἐπιβάλλεις σὲ τέρπη, οὐαί. Ἀποκλείεις τότε τὴν ἀγάπην καὶ κατὰ ἀναπόδραστον ἀνάγκην ἀποκλείεσαι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Φοβεῖσαι ὅτι τοιαύτη ἐπιείκεια θὰ καθίστα τοὺς ἀνθρώπους ἐπιρρεπεῖς εἰς ἀτασθαλίαν. Ὅχι, τοιοῦτον ἀποτέλεσμα θὰ εἶχεν ἡ ἀτιμωρησία. Ἀλλὰ δὲν ἐννοῶ νὰ ἀνατρέψω τὴν Δικαιοσύνην. Ἔσο δίκαιος, μάλιστα αὐστηρῶς δίκαιος. Ὁ φιλόστοργος πατὴρ δὲν διστάζει νὰ τιμωρήσῃ τὸ τέκνον του, ἀλλὰ τιμωρῶν αἰσθάνεται πρῶτος ὅλον τὸ ἄλγος ὅπερ προξενεῖ εἰς τὸ τέκνον του. Πᾶσα δικαία τιμωρία ἀναποδράστως θλίβει τὸν τιμωροῦντα πρὶν θλίψῃ τὸν τιμωρούμενον. Πᾶν αἶσθημα σκασιότητος ἢ πικρίας, πᾶς πόθος ἐδικήσεως, πᾶσα σκληρότης τῆς καρδίας, πᾶσα αἰτία ὡς ἐκ τῆς ὁποίας δὲν αἰσθάνεσαι τὸ ἄλγος ὅπερ προξενεῖς εἰς ἄλλον ἀντιστρατεύεται πρὸς τοὺς νόμους τῆς ἀγάπης καὶ ἐπομένως εἶνε ἀπεχθὴς πρὸς τὸν Θεόν. Ἡ ἀγάπη δὲν σημαίνει νὰ ὑποχωρῆς, παραβλέπῃς, ἀσμενίζεσαι, ἢ ἀδιαφορῆς διὰ τὰς ἀτασθαλίαις τῶν ἄλλων. Αὐτὸ δὲν εἶνε ποσῶς ἀγάπη. Αὐτὸ εἶνε φιλαυτία. Τοιαύτη ἀγάπη, διαφθείρουσα τὸ ἦθος τοῦ ἀγαπωμένου εἶνε ὅσον καὶ τὸ μῖσος σκληρά. Συχνά, ὀφείλεις νὰ παύσῃς ἐν ἀγάπῃ, ἀλλὰ αἰσθάνεσαι πρῶτος τὴν ἐντεῦθεν θλίψιν καὶ τὴν αἰσθάνεσαι περισσότερον.

Δὲν ἀξιώ ὅτι ἠδυνήθην ἢ θὰ δυνηθῶ ποτε νὰ σοῦ δόσω ἐπαρκῆ ἰδέαν τοῦ ἑξαισίου θαύματος, καὶ τῆς δόξης καὶ τῆς ἀνεκλαλήτου γηθοσύνης, ἅπαξ τις ἀνετελήθη τί ἐστὶ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Ἐπεθύμουν νὰ ἠδυνάμην νὰ σοῦ ἐξηγήσω περισσότερον, ἀλλὰ λέξεις ἀνθρωπίνης γλώσσης δὲν ὑπάρχουν. Τὸ μόνον ὅπερ δύναμαι νὰ εἶπω εἶνε ὅτι δὲν εἶνε ἀληθῆς ζωὴ ἢ ζωὴ ἦν δὲν συνοδεύει ἡ ἀγάπη—ἡ καθολικὴ ἀγάπη. Εἰς τὴν συναίσθησιν τῆς ἀληθείας ταύτης ἔρχεται πᾶς ὅστις ἔρχεται εἰς τὸν κόσμον μας. Τὸ μέγιστον, τὸ γοητευτικώτατον, τὸ μόνον σπουδαῖον πρᾶγμα, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ὁποῖον ὅλα τὰ ἄλλα εἶνε μηδαμινὰ εἶνε τοῦτο ὅτι διὰ τοῦ συμβάντος ὅπερ σεῖς ἀποκαλεῖτε θάνατον ἠλθομεν εἰς ἐγγυτέραν, στενωτέραν σχέσιν μετὰ τῆς Θεότητος, καὶ εἰς πληρεστέραν ἀντίληψιν τῆς παρουσίας Της. Πᾶν ὅ,τι γνωρίζεις περὶ ἀγάπης εἶνε στοιχειῶδες. Ὅλα τὰ εἶδη τῆς γῆϊνης ἀγάπης—ἡ μητρικὴ ἀγάπη, ἡ μετὰ μνηστήρων, ἡ μετὰ συζύγων, ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη, ὅλαι αἱ στοργαὶ καὶ αἱ ἐκστάσεις τοῦ κόσμου σας, δὲν εἶνε εἰμῆ ὡς τὸ ἀλφάβητον τῆς γλώσσης τῶν οὐρανίων αἰσθημάτων. Ὅσῳ ἰδανικώτερον καὶ ἀφιλαυτώτερον ἀγαπᾶς τόσῳ περισσότερον ἐννοεῖς τὸν Θεόν καὶ ἔχεις τὸν Θεὸν ἐν σεαυτῷ—τὴν ἐλπίδα τῆς δόξης. Ὅ,τι εἶνε αἱ δόξαι τῆς ἡοῦς πρὸς τὸ μολυβδόχρουν

λυκαυγὲς ὅπερ προηγείται αὐτῆς, εἶνε ὁ ἔνστοργος βίος ἡμῶν τῶν ἀσάρκων πρὸς τὸν ἄστοργον βίον ἡμῶν τῶν ἐνσάρκων, ἐξαιρουμένων τῶν ὑψηλῶν ἐκείνων στιγμῶν καθ' ἃς καὶ τοῦ ἐνσάρκου ἡ καρδία ἀνάπτει ἐκ τῆς θείας ἐξάρσεως ἦν γεννᾷ ἡ ἔμπνευσις καὶ ἡ καθιέρωσις τῆς ἀγάπης. Οἱμοι, αἱ λέξεις μου εἶνε ἀσθενεῖς! Δὲν δύναμαι νὰ ἐκφράσω ὅ,τι αἰσθάνομαι. Γνωρίζω μόνον ὅτι ὅταν λάβῃς τὴν γνώσιν τῆς ἀληθείας περὶ ἧς ὁμιλῶ θὰ ἔχῃς τὴν αὐτὴν ἀδυναμίαν εἰς τὸ νὰ ἐκφρασθῆς τὴν ὁποῖαν ἔχω καὶ ἐγώ. Ἴδου διατὶ πάντοτε σοῦ λέγω, Ἀγάπα, ἀγάπα, ἀγάπα. Διότι ἡ διαφορὰ μετὰ τοῦ κόσμου σας καὶ τοῦ κόσμου μας ἐγκεῖται ἰδίως εἰς τοῦτο· ἐνταῦθα ὑπάρχει περισσοτέρα ἀγάπη, ὅπως ἐν ὥρᾳ θέρους ὑπάρχει περισσότερον ἠλιόφως παρὰ ἐν ὥρᾳ χειμῶνος. Ἄν τὸν χειμῶνα ὑπῆρχε ἄφθονον ἠλιόφως δὲν θὰ ἦτο χειμῶν, ἀλλὰ θέρος. Οὕτω ἂν εἰς τὸν κόσμον σας ὑπῆρχεν ἄφθονος ἀγάπη ὁ κόσμος σας θὰ ἦτο ὡς ὁ ἰδικός μας, διότι θὰ περιέλουε καὶ σᾶς ὅπως περιλούει ἡμᾶς ἡ θεία παρουσία.

Ἀλλὰ δὲν εἶνε ὁ κόσμος σας ἀνεπίδεκτος τοῦ ἀγαθοῦ τούτου, οὔτε ἄμοιρος τῶν ἰδιοτήτων τοῦ θείου. Τὸ χεῖριστον τῶν κακῶν σας εἶνε ἡ ἀνεπάρκεια τῆς ἀγάπης, καὶ αἱ κηλίδες τῆς ἀστοργίας. Ἐὰν ὅπου ἐπικρατεῖ μῖσος ἢ ἀδιαφορία, ἐπεκράτει ἀγάπη, ἡ γῆ θὰ καθίστατο οὐρανός. Καὶ οἱ ὑλοφρονέστεροι τῶν φιλοσόφων σας καὶ ἐπιστημόνων, παραδέχονται τοῦτο. Λέγουσιν ὅμως ὅτι καὶ ἐὰν ἐπεκράτει τόσον ἡ ἀγάπη θὰ ὑπῆρχε πάντοτε ἡ ὀδύνη τοῦ χωρισμοῦ καὶ ἡ θλίψις τοῦ θανάτου, καὶ ἐνόσῳ οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα, ὁ αὐξάνων τὴν στοργὴν αὐξάνει τὸ ἄλγος, διότι ὄσῳ μᾶλλον οἱ ἐλικοειδεῖς κλαδίσκοι περιβάλλουσι καὶ σφίγγουσι, τόσῳ σφοδρότερα ἡ ὀδύνη ἦν προκαλοῦσιν ἀποσπώμενοι.

Ἀκριβῶς διὰ τοῦτο ἔχω τόσῳ πολὺ ἐπιμένει ἰσχυριζομένη ὅτι ἀρκεῖ μόνον νὰ καλλιεργήσετε τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς σας καὶ ἀποφεύγετε τὰς ἀφορμὰς αἰτινες σᾶς βυθίζουσιν εἰς τὸ κράτος τῆς ὕλης, ὅπως δυνηθῆτε νὰ κατισχύσητε τοῦ τελευταίου ἐχθροῦ θριαμβεύοντες τοῦ θανάτου. Ἐλαβες ἀποδείξεις τῶν λόγων μου ἤδη ἐπὶ τέσσαρα ἔτη καίτοι λίαν ἀτελῶς καὶ κατὰ ἄτακτα διαλείμματα. Γνωρίζεις ἐπομένως ὅτι εἶνε πολλάκις δυνατὸν καὶ εἰς σὲ ἀκόμη οὕτως ὁ βίος εἶνε πλήρης φροντίδων καὶ ἐπειγόντων καθηκόντων, νὰ συγκοινωνῆς πρὸς μεταστάντας φίλους καὶ νὰ λαμβάνῃς ἀνακοινώσεις καὶ ἐντυπώσεις τόσῳ ζωτικὰς καὶ σταθερὰς ὥστε πᾶσα ἔναρθρος ἀνταπόκρισις νὰ ἐπισκιάζεται ὑπ' αὐτῶν. Αὐτὸς δὲ εἶνε καὶ ὁ λόγος τῆς μεγάλης ἐπιμονῆς μου ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἰδρυσιν τοῦ ψυχοσκοπεῖου.

Γνωρίζεις ἐκ τῆς πείρας πολλῶν φίλων σου ὅτι δὲν εἶνε πλάσμα τῆς φαντασίας, ἀλλὰ γεγονός ὅτι ἕκαστος, διδομένων εὐνοϊκῶν συνθηκῶν, δύναται νὰ παραγάγῃ ἀκριβὲς ὁμοίωμα ἢ ὁμοιόπλασμα τοῦ

σώματός του καὶ νὰ μετατοπίσῃ αὐτὸ ὅπουδήποτε μὲ ταχύτητα στοχασμοῦ. Τοιαῦτα φαινόμενα σήμερον γίνονται σπασμωδικῶς ὡς ἀναλαμπαὶ ἀνατελλούσης ἡμέρας. Ἀλλά, ὡς σοῦ εἶπον δύναται νὰ ἀναπτυχθῶσι μέχρις οὐ ἐντελῶς καταργηθῆ ὁ χωρισμὸς μεταξὺ φίλων. Τότε θὰ ἐξαφανισθῆ τὸ μόνον μειονέκτημα ὅπερ δύναται νὰ ἔχῃ ἡ ἐπικράτησις καὶ ἐπίτασις τῆς ἀγάπης. Ἡ λανθάνουσα αὕτη δύναμις τοῦ πνεύματος θὰ ἀποδειχθῆ τρανῶς, ἀλλὰ πᾶσαι αἱ δυναταὶ ἐνδείξεις θὰ προηγηθῶσι τῆς ὀριστικῆς ἀποδείξεως καὶ τοῦτο ἵνα ἱκανοποιηθῆ ἡ ἀντίληψις ὑφ' ὅλας αὐτῆς τὰς ἀπόψεις. Τὸ πνεῦμα ὅπερ μάθη νὰ μὴ κωλύεται ἀπὸ τοὺς περιορισμοὺς καὶ τοὺς δεσμοὺς τῆς σαρκὸς ὅταν ἡ σὰρξ ζῆ, δὲν εἶνε ὀλιγώτερον ἐλεύθερον ὅταν ἡ σὰρξ τεθῆ ἐν τῷ τάφῳ. Ἡ δύναμις ἡ δημιουργοῦσα τὸ ὁμοίπλασμα εἶνε ἱκανὴ νὰ ὁρατοποιήσῃ εἰς τὰ ὄμματα τῶν ἐνσάρκων τοὺς πεφιλημένους των μεταστάντας εἰς τὸν ἄσαρκον βίον. Ἀλλά, λέγεις, διατί, λοιπὸν δὲν ἔχω ὁρατοποιηθῆ εἰς τὰ ὄμμάτά σου τώρα τόσα ἔτη; Ὅταν ταραχθῆ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὕδατος, τὸ πρόσωπον δὲν κατοπτρίζεται ἐπ' αὐτῆς. Εἶνε ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ ἄκρα γαλήνη ἵνα ἡ ἐπιφάνεια ἀντανακλάσῃ τὴν ὄψιν τοῦ προσώπου. Καὶ θὰ ὁμολογήσῃς ὅτι οὐδὲ ἀπαξ κατώρθωσες νὰ ἀναμείνῃς ἐν ἄκρα γαλήνῃ τὴν ὁρατοποίησιν τοῦ ἀοράτου. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως γνωρίζεις ὅτι καίτοι δὲν με ἔχεις ἴδει διὰ τῶν ὀφθαλμῶν σου, ἄλλοι μὲ ἔχουν ἴδει, καὶ με ἔχουν ἴδει ὑπὸ περιστάσεις αἵτινες ἀποκλείουν πᾶσαν ἀπάτην. Καὶ ἂν δὲν με εἶδες, δὲν ἔσχες διηνεκὴ μαρτυρίαν τῆς παρουσίας μου διὰ τῶν ἀνακοινώσεων τούτων αἵτινες δὲν ἐσίγησαν ἀπὸ πέντε ὄλων ἐτῶν; Ὡ, γνωρίζω καλῶς τί διαλογίζεσαι. Διστάζεις νὰ ἀποφανθῆς ὅτι προέρχονται ἀπὸ ἐμέ. Τὰ μηνύματα ταῦτα, λέγεις, ἄτινα ἔλαβες εἰς πάντα καιρὸν καὶ πᾶσαν ὥραν, ὧν ἴσως ἐν ἑκατοστὸν μόνον ἐδημοσίευσες, ἴσως, λέγεις, νὰ προέρχωνται μόνον ἀπὸ τὸ ὑποσυνείδητόν σου, ἀπὸ τὸν ἕτερον ἑαυτόν σου. Ἡ χεὶρ σου ἦτις ἔγραψε πράγματα ἄγνωστα εἰς σέ, τελεσθέντα ἐν τῷ παρελθόντι, καὶ ἦτις ἔγραψε πράγματα εἰσέτι ἄγνωστα εἰς οἶονδήποτε, τελεσθέντα ἐν τῷ μέλλοντι, κινεῖται ὄχι ὑπ' ἐμοῦ ἀλλὰ ὑπὸ τινος ἀγνώστου μέχρι τοῦδε τμήματος τῆς ψυχῆς σου. Ἐχει καλῶς, λάβε τὸ πρᾶγμα οὕτω ἂν σὲ εὐαρεστή. Ἀλλὰ γνωρίζεις, καλλιστα πάντων, ἂν αἱ ἀνακοινώσεις αὗται, πολλαὶ τῶν ὁποίων ὑπήρξαν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετοι πρὸς τὰς ιδέας σου, καὶ αἵτινες πᾶσαι ἀποτελοῦσι συνεπὲς τι ὄλον ἔχον ἰδιάζοντα χαρακτῆρα, καὶ ἀτομικότητα διακρίνουσαν αὐτό, γνωρίζεις, καλλιστα πάντων, ἂν αἱ ἀνακοινώσεις αὗται προήλθον ἢ δὲν προήλθον ἀπὸ τὴν διάνοιάν σου. Βεβαίως δὲν προήλθον ἀπὸ τὴν ἐνσυνείδητον διάνοιάν σου. Καὶ ἂν περὶ τοῦ περιεχομένου των δὲν γνωρίζῃς τίποτε, δὲν γνωρίζεις τίποτε περὶ τῆς προελεύσεώς

των. Ἐγώ, ἦτις γνωρίζω ἀμφότερα, σοὶ εἶπον πάντοτε τὸ αὐτὸ πρᾶγμα. Εἶμαι ἡ παλαιὰ σου φίλη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἐνσάρκου βίου μου μεταστᾶσα εἰς τὸν ἄσαρκον βίον πρὸ πενταετίας, καὶ ἔκτοτε παραμείνασα πλησίον σου ἵνα σὲ διδάξῃ, σὲ παραμυθήσῃ καὶ σὲ βοηθήσῃ κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν. Εἶνε λοιπὸν χωρισμὸς ὁ θάνατος; Δὲν εἶμαι ἀπὸ πενταετίας διηνεκότερον, πιστότερον, ζωτικώτερον πλησίον σου παρ' ὅσον ὑπήρξε ποτὲ δυνατόν εἰς ἐμέ πρὸ τοῦ θανάτου μου; Λοιπὸν ἂν οὕτως ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, καὶ γνωρίζεις ὅτι οὕτω πρᾶγματι ἔχει, διατί νὰ ἀμφιβάλλῃς ὅτι ἀληθεύει ὅσον ἀφορᾷ ὄλους τοὺς θνητούς; Ὅ,τι εἶνε τὸ νήπιον με τὰς πέντε αὐτοῦ λεωφόρους τῆς αἰσθήσεως του, τὸ νήπιον με τὴν καθαρῶς στοιχειώδη ζωικὴν συναίσθησιν του πρὸς τὸν ὄριμον ἄνθρωπον, πρὸς τὸν Πλάτωνα, πρὸς τὸν Σαίξπηρον, πρὸς τὸν Νεύτωνα, εἶνε ὁ ὄριμος ἄνθρωπος ἐν τῇ ὑπάτῃ φάσει τῆς ἐπὶ γῆς ἀναπτύξεώς του, πρὸς τὸν ἄνθρωπον οἷος δύναται νὰ καταστῆ ἀφίνων τὸ σῶμα του καὶ καθιστάμενος κάτοικος τοῦ ἄλλου κόσμου. Ὅταν τὸ ἀνθρώπινον ὄν λάβῃ κατὰ πρῶτον συναίσθησιν τοῦ ἑαυτοῦ του, εἶνε καθαρῶς ζῶον. Ἡ πνοὴ τοῦ Θεοῦ ὑπάρχει ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ἡ συναίσθησις του περιορίζεται εἰς τὰς χρεῖας τῆς ζωικῆς φύσεως. Πεινᾷ καὶ διψᾷ. Αἰσθάνεται θερμότητα ἢ ψύχος ἐπέκεινα δὲ τούτων δὲν ἔχει συναίσθησιν, ἀξίαν λόγου. Δὲν ἔχει κἂν ὄρασιν, ὅπως τὴν ἐννοοῦμεν. Διότι ἡ τέχνη τοῦ βλέπειν δὲν εἶνε ἔμφυτος. Βλέπομεν, ἀλλὰ δὲν ἐννοοῦμεν τί βλέπομεν μέχρις οὐ ἡ πείρα μᾶς διδάξῃ πῶς νὰ διακρίνωμεν καὶ πῶς νὰ συσχετίζωμεν σχήματα με φαινόμενα. Τὸ νήπιον ἀκούει, ἀλλ' ὅ,τι ἀκούει εἶνε ἀόριστοι θόρυβοι οὓς δὲν δύναται νὰ διακρίνῃ ἀπ' ἀλλήλων. Ἀλλ' ὅλα αὐτὰ εἶνε ζωὴ διὰ τὸ νήπιον. Πείνα, δίψα, θερμότης, ψύχος, ἰκανότης νὰ αἰσθανθῆ ἀμυχᾶς εἰς τὸ δέρμα του, καὶ ἀμυδρά τις ἀντίληψις τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἤχου. Αὐτὸ εἶνε ἡ ἑναρξίς τοῦ ἀνθρώπινου βίου ἐν τῷ κόσμῳ. Πανθ' ὅσα γνωρίζεις καὶ αἰσθάνεσαι καὶ ἐννοεῖς εἶνε ἀπλήρῃ ἑναρξίς ἐσομένων ἀντιστοίχως πρὸς τὴν ἀπλήρῃ συναίσθησιν τοῦ νηπίου. Εἶνε ἑναρξίς, σπέρμα, προφητεία πραγμάτων ἐσομένων, ἡ βάσις καὶ τὸ θεμέλιον τῶν μελλόντων πραγμάτων. Ὅπως ὁ ὄριμος ἄνθρωπος ἀδυνατεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὰς συλλήψεις τῆς φιλοσοφίας ἢ τῆς ἐπιστήμης εἰς τὸ νήπιον, οὕτω οἱ ἐλθόντες ἐνταῦθα καὶ φθάσαντες εἰς ὑπερτέραν ἀντίληψιν βίου ἀδυνατοῦσι νὰ ἐξηγήσωσιν εἰς σᾶς τὸ εἶδος τοῦ βίου ὅστις σᾶς ἀναμένει. Εἰς τὴν πᾶσαν γνώσιν οὐδεὶς φθάνει ποτέ. Οὔτε ἡμεῖς γνωρίζομεν τὰ πάντα, οὔτε σεῖς δύνασθε νὰ ἐννοήσητε ὅσα γνωρίζομεν. Σᾶς εἶνε χρήσιμον νὰ ἔχετε ιδέαν τοῦ βίου ὃ ὁποῖος σᾶς ἐπιφυλάσσεται. Αἱ παρεκκλίσεις ἀπὸ τὴν εὐθείαν ὁδὸν εἶνε ὀλιγώτεραι ὅταν ρίπτῃ τις βλέμμα ἀπὸ ὀρισμένου τι σημείου τοῦ διανυ-

θέντος δρόμου πρὸς τὸν τόπον εἰς ὃν διευθύνεται. Πάντοτε ὑπάρχει κίνδυνος νὰ χάσῃ τις τὸν δρόμον του. Ἐπόκεισαι εἰς τὸν κίνδυνον νὰ ἀντιληφθῆς ἐσφαλμένως τὴν κυρίαν ὁδόν, ἢ ἀτραπὸν, καὶ νὰ παραπλανηθῆς εἰς στενωποὺς οὐδαμοῦ ἀγούσας. Τὸ πρόβλημα τοῦ βίου βεβαίως εἶνε ν' ἀποφεύγῃ τις τὴν χρονοτριβὴν τῆς παραπλανήσεως εἰς ἀδιεξόδους, ἢ τῆς ἐκτροπῆς εἰς λαβυρινθώδεις ὁδοὺς αἵτινες δὲν συντελοῦσιν εἰς τὴν πρὸσδον τῆς ὁδοιπορείας σου. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὅ,τι ἔχεις νὰ πράξῃς εἶνε νὰ βλέπῃς τὸ σημεῖον πρὸς ὃ τείνεις καὶ ἐπιμόνως νὰ βαδίξῃς πρὸς αὐτό. Ἐχεις ἀνάγκην νὰ συσσωρεύῃς σθένος διὰ λειτουργίας μελλούσας. Ἐπίθετες ὅτι νέος τις προορίζεται διὰ ναυτικὸν βίον, τὸ πρόδηλον καθήκον τῶν παιδαγωγῶν του εἶνε νὰ τὸν προπαρασκευάσωσι δι' ὅλας τὰς λειτουργίας τοῦ βίου τῶν ναυτιλλομένων. Οὕτω, ὅταν ἔλθῃς ἐνταῦθα, ἡ πρώτη σου σκέψις θὰ εἶνε περὶ τοῦ χρόνου ὃν ἔχασες μὴ προπαρασκευασθεὶς ἐπαρκῶς διὰ τὸν πνευματικὸν βίον. Αἱ συνθήκαι τοῦ βίου, οἱ σκοποὶ τῆς ὑπάρξεως ἐνταῦθα εἶνε ῥιζικῶς διάφοροι καὶ ἐπομένως ἡ πρώτη ἐντύπωσις τῶν ἐρχομένων ἐνταῦθα εἶνε ὡσεὶ ἐχρεωκόπησαν* τόσῳ μεγάλη εἶνε ἡ ἀπώλεια τῶν εὐκαιριῶν τοῦ ἐνσάρκου βίου, ἡ ἀπώλεια τοῦ σθένους ὅπερ θὰ ἠδύναντο νὰ συσσωρεύσωσι, καὶ τῆς ψυχικῆς ἀξίσεως ἣν θὰ ἠδύναντο νὰ κατορθώσωσιν. Ἐσπατάλησαν τὸν ἐνσάρκον βίον των εἰς συσσωρεύσειν ὑλικῶν θησαυρῶν, καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ σύρωσιν ἐνταῦθα τὰς εἰς τὴν Τράπεζαν καταθέσεις των τίλλουσι τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς των. Μοῦ παρατηρεῖς ὅτι αἰνίσσομαι τὸ ῥητὸν τοῦ Χριστοῦ περὶ τῶν θησαυριζόντων. Διατί ὄχι; Ἐὰν νομίζῃς ὅτι ἔχω τι ἀνώτερον νὰ αἰνιχθῶ, σφάλλεις. Τὸ ῥητὸν αὐτὸ εἶνε μέγα βιονομικὸν ἀξίωμα ὅπερ συχνὰ ἤκουσες, ἀλλ' οὐδέποτε ἐνεστερνίσθης. Δὲν ἔχω εἰμὴ αὐτὸ τὸ ἀξίωμα νὰ ἐπαναλάβω μὲ νέους τόνους καὶ νὰ σοῦ εἶπω ὅτι ἡ μαρτυρία ὄλων ἡμῶν ἐνταῦθα εἶνε ἡ αὐτή. Τὰ ἀόρατα εἶνε τὰ αἰώνια καὶ τὰ μόνα ἔχοντα ἀξίαν. Καὶ ὁ σκοπός μου εἶνε νὰ σὲ παροτρύνω νὰ συγκεντρώσῃς ζωὴν ἐν τῷ σώματι ἐπὶ σκοπῶν οἵτινες θὰ εἶνε ἀντάξιοι ἐπιδιώξεως ἀφοῦ διαβῆς τὰ μεθόρια καὶ εἰσέλθῃς εἰς τοῦτον τὸν βίον. Μὴ συγκεντρώσῃς ζωὴν ἐπὶ σκοπῶν οἵτινες παύουσιν ὄντες ἀξιοὶ ἐπιδιώξεως μετὰ θάνατον. Ὁφείλεις νὰ σημειώσῃς ὅτι ἡ ψυχὴ ὑπῆρχε πρὶν γεννηθῆ τὸ σῶμα, καὶ ὅτι ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχῃ ἀφοῦ τὸ σῶμα ἀποσυντεθῆ. Τὸ σῶμα τὸ προσλαμβάνει διότι ἔχει ἀνάγκην μηχανισμοῦ δι' οὗ ὑπὸ ὑλικῆς συνθήκας ἡ ἐνσάρκος ψυχὴ νὰ ἀποκτήσῃ τὴν πείραν ἣτις τῇ εἶνε ἀναγκαῖα διὰ τὴν ἐξέλιξίν της. Αἱ συνθήκαι τοῦ μηχανισμοῦ τούτου εἶνε δύο ἡ αἴσθησις καὶ ἡ συναίσθησις. Ὁ μηχανισμὸς ἐνίοτε ἐξακολουθεῖ νὰ ζῆ καίτοι ἡ διὰ τοῦ σώματος ἐκδηλουμένη συναίσθησις φαίνεται ἀποσβεσθεῖσα.

Οὐδεὶς φερ' εἰπεῖν, ἔχει συναίσθησιν ὑπάρξεως ἐνῶ κοιμάται, ἐν τούτοις ἡ ζωὴ ἐξακολουθεῖ. Ὅταν ὁμως ἡ αἴσθησις παύσῃ τότε ἀρχίζει ὁ θάνατος τοῦ σώματος. Θάνατος τῆς ψυχῆς δὲν ὑπάρχει. Ἡ αἴσθησις καὶ ἡ συναίσθησις συναποτελοῦν τὴν ζωὴν. Ἡ ψυχὴ πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ σώματος ἐστερεῖτο τὴν πείραν ἣν παρέχει ἡ αἴσθησις διὰ τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ εὐρίσκειται προικισμένη μὲ ὄσπην πείραν ἔγνω νὰ συσσωρεύσῃ. Ἡ ἐνσάρκωσις εἶνε μέρος τῆς μεθόδου καθ' ἣν ἡ ψυχὴ προχωρεῖ εἰς τὴν ἐξέλιξίν της.

Ο ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ.

Πρὸ πολλοῦ ὑπεσχέθην ἄρθρον περὶ τῆς ἀποστολῆς καὶ δυνάμεως τῆς μουσικῆς τέχνης* καὶ χαίρω δυνάμενος ἤδη νὰ ἐκτελέσω τὴν ὑπόσχεσίν μου ἐρμηνεύων προσφάτους ἐρεύνας τοῦ θέματος τούτου.† Ἡ σπουδαιότης τῆς μουσικῆς μορφώσεως ὑπὸ ἐθνικὴν τε καὶ κοινωνικὴν καὶ ἀτομικὴν ἔποψιν ἀνομολογεῖται ὑπὸ πάντων, καὶ πᾶσα ἐργασία τῶν νεωτέρων εἰδικῶν ἐρευνητῶν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπήχησις τῆς ἀρχαίας πεποιθήσεως ἣν τόσῳ περιεκτικῶς διατυπώνει ὁ Πλάτων λέγων ὅτι “τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἀνατροφῆς καὶ παιδείας δέον ν' ἀφιερῶνται εἰς τὴν μουσικὴν, ἥτις ῥυθμίζει τὰ συναισθήματα τῆς ψυχῆς ἀρμονικῶς.” Παρ' ἀρχαίοις ἡ λέξις μουσικὴ βεβαίως περιελάμβανε καὶ τὴν ἐννοίαν τῆς λοιπῆς μαθήσεως, ἀλλὰ τοῦτο ἀκριβῶς μαρτυρεῖ τὸ καὶ ἄλλως λίαν γνωστὸν γεγονός ὅτι ἀπέδιδον μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ἐκπαιδευτικὴν δύναμιν τῆς μουσικῆς ὡς τὴν ἐννοοῦμεν σήμερον. Αἱ σκέψεις ὁμως ἂς παραθέτω ὧδε δὲν ἀναφέρονται ἀπλῶς εἰς τὴν παιδαγωγικὴν ἀξίαν τῆς μουσικῆς μορφώσεως ἀλλὰ εἰς τὸν προορισμὸν τῆς μουσικῆς τέχνης ὡς γλώσσης λαλούσης πρὸς ψυχὰς μορφωθείσας ἤδη εἰς ἰκανὸν βαθμὸν ὥστε νὰ τὴν ἐννοῶσιν καὶ νὰ τὴν αἰσθάνωνται. Ἐκ τῆς ἐρεύνης τῶν νόμων τῆς μουσικῆς τὸ συναχθὲν ὀριστικὸν πόρισμα εἶνε ὅτι ὁσάκις ἡ ὕλη εὐρίσκειται εἰς κίνησιν, ἀρκεῖ ἡ κίνησις αὕτη νὰ εἶνε ῥυθμικὴ, καὶ ἐντὸς ὀρίων χρόνου καὶ ἐντάσεως ἵνα παραχθῇ εἰς τὴν ψυχὴν συγκίνησις τις εὐάρεστος, ἔστω καὶ ἂν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς εἰρημένης κινήσεως δὲν εἶνε κυριολεκτικῶς μουσικόν. Ἡ κυρίως μουσικὴ, ἥτις συνίσταται εἰς τὴν τεχνήσσαν διαρρυθμισιν κινήσεων οἷα ἡ εἰρημένη κίνησις τῶν μορίων τῆς ὕλης, ὄχι μόνον παράγει ἀόριστον εὐάρεστον συγκίνησιν, ἀλλὰ καὶ ἐνεργεῖ ὑπνωτιστικῶς ἐπὶ τῆς ψυχῆς. Ἐρευνητέον εἶνε πῶς ἀρχήθεν προέκυψεν ἡ ψυχικὴ συναίσθησις τοῦ χρόνου καὶ τοῦ ῥυθμοῦ, καὶ

* ΕΡΕΥΝΑ, τόμος Β', σελ. 176.

† Dr. Henry Fotherby: The Relation of Music to Emotion. THE ANNALS OF PSYCHICAL SCIENCE, June, July, 1908.

πόθεν ἡ μουσικὴ ἀρχήθεν ἠντλησε τὴν ζωτικὴν τὴν ἐπήρειαν. Ὑποστηρίζεται θεωρία καθ' ἣν ἡ ἐκτίμησις τοῦ χρόνου καὶ τοῦ ῥυθμοῦ ὑπὸ τῆς ψυχικῆς συναισθήσεως συμπύπτει μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς καρδίας καὶ συνδέεται μὲ τὴν ἐπενέργειαν τῶν ῥυθμικῶν παλμῶν τῆς καρδίας ἐπὶ τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος. Εἶνε λοιπὸν ἀρχαία ἡ συναίσθησις αὕτη τοῦ χρόνου καὶ τοῦ ῥυθμοῦ ὅσῳ ἀρχαία εἶνε ἡ ἐμφάνισις τοῦ ὀργάνου τῆς καρδίας. Ὅντως ὁ Δάρβιν πρῶτος παρετήρησε τὴν συναίσθησιν ταύτην τῶν ῥυθμικῶν ἤχων εἰς τὰ ἀρθρόποδα, παρ' αὐτοῖς δὲ ἡ καρδία ἀρχίζει νὰ λαμβάνῃ ὀριστικὴν μορφήν καὶ νὰ συμβάλῃ διαφορισμὸς μεταξὺ τῆς ἀκοῆς καὶ τῆς ἀπλῆς ἐφαπτικῆς αἰσθήσεως. Ὑπάρχει στενὴ συνάφεια μεταξὺ τῆς ἀκοῆς καὶ τῶν παλμῶν τῆς καρδίας καὶ τῶν ἀναπνευστικῶν κινήσεων, καὶ τὸ λογικὸν συμπέρασμα εἶνε ὅτι αἱ κινήσεις αὗται τῶν ἀναπνευστικῶν ὀργάνων καὶ τῆς καρδίας ἐνεργήσασαι ἐπὶ αἰῶνας αἰῶνων συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἡν διὰ τῆς ἀκοῆς αἰσθανόμεθα ἐκτιμῆσεως τοῦ χρόνου καὶ τοῦ ῥυθμοῦ. Αἱ δονήσεις τοῦ ἤχου καὶ τῆς μουσικῆς ὄχι μόνον μεταδίδουν εἰδικὰς δυναμικὰς ὠθήσεις εἰς τὸ οὖς, ἀλλὰ φαίνεται βέβαιον ὅτι ἐπενεργοῦσιν καὶ εἰς τὰ κινητήρια νεῦρα ὀλοκλήρου τοῦ σώματος, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῆς τάσεως πρὸς ἐκφρασιν τῆς ἀκουομένης μουσικῆς, διὰ κινήσεως τῆς κεφαλῆς, τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν. Μάλιστα ἡ μουσικὴ, ἀκουομένη, ἡ ἔστω καὶ νοερῶς ἀναπολουμένη θέτει ἀμυδρῶς τὰ φωνητικὰ ὄργανα εἰς κίνησιν τῆς αὐτῆς ἥτις λαμβάνουσα πλήρη ἀνάπτυξιν δύναται νὰ ἀναπαραγάγῃ φωνητικῶς τὴν ἀκουσθεῖσαν μουσικὴν. Ἡ μουσικὴ λοιπὸν κέκτηται κινητήριον δύναμιν, καὶ ἀκριβῶς ἡ δύναμις αὕτη εἶνε ἥτις ἐν τῷ ὀργανισμῷ τοῦ ἀκροατοῦ ἐξεγείρει τὴν λειτουργίαν νευρικῶν κέντρων κατὰ τρόπον ὥστε νὰ πιστεύῃ ὀλοκλήρου τὸ φυσιολογικὸν εἶναι του τεῖνον ἐκ τῶν ἔνδον νὰ συνταυτισθῇ μὲ τὸν αἰθέριον κόσμον τοῦ πνεύματος καὶ ν' ἀποτελέσῃ ἐκφρασιν τοῦ ιδεώδους κάλλους. Καὶ ἔχομεν ἐντεῦθεν τὴν ἐξήγησιν τῆς μελωδίας.

Ἐὰν ἀνατρέξωμεν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ διαφορισμοῦ τῆς ἀκοῆς ἀπὸ τὴν ἐφαπτικὴν αἰσθησιν, θὰ εὐρωμεν ὀπισθεν αὐτοῦ ὡς ἐλατήριον τὸ ἐνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως. Μόλις τοῦτο ἀνεπτύχθη, ἀνεπτύχθη καὶ ἡ ἐφαπτικὴ αἰσθησις πρὸς ἐγρήγορσιν κατὰ τῶν παρακειμένων ἐχθρῶν. Ἀλλὰ τὸ περιβάλλον περικλείει ἐχθροὺς ὄχι μόνον πλησιοχώρους τῷ ἀμυνομένῳ ὀργανισμῷ, ἀλλὰ καὶ πόρρω ἀπέχοντας. Ἐντεῦθεν ἡ ἐξέλιξις στοιχειώδους ὀργάνου ἀκοῆς. Ὁ ἀμυνομένος ὀργανισμὸς ἔχει ἤδη δύο μεθόδους ὅπως πληροφορηθῆται περὶ τῶν ἐχθρικῶν τάσεων τριγύρω του. Διὰ τῶν αὐτῶν ὁμοῦ λεωφόρων δι' ὧν τῷ ἔρχεται ἡ πληροφορία τῶν ἐχθρικῶν τάσεων, τῷ ἔρχεται καὶ ἡ πληροφορία τῶν φιλικῶν τάσεων τοῦ περι-

βάλλοντος. Ἐντεῦθεν ἀρχίζει ἡ δύναμις τοῦ διακρίνειν μεταξὺ δυσარέστων καὶ εὐαρέστων ἐντυπώσεων. Αἱ ἐντυπώσεις, φιλικαὶ καὶ ἐχθρικάι, πρὸ τοῦ ἀναπτυχθῆναι ἡ ἀκοή, ἠρμηνεύοντο διὰ τῆς ἐφαπτικῆς αἰσθήσεως ὡς λειότης, ὀλισθηρότης, ὑποχωρητικότης, τραχύτης, ἀντίστασις κλπ. Μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀκουστικῆς αἰσθήσεως αἱ ἐντυπώσεις αὗται προσέλαβον πρόσθετον τι νόημα, ὅπερ ἐν τῷ ἤχῳ καὶ ἐν τῇ μουσικῇ ἀναφαίνεται ἀπείρως λεπτυθέν. Εἶνε δηλαδὴ τὸ αὐτὸ νόημα, μόνον εἰς ἀπείρως μεγαλῆτερον βαθμὸν. Ἐν τῇ περιπτώσει ὁμοῦ τῆς μελωδίας ἥτις, ὡς εἶδομεν, ἐξαρτᾶται ἀπὸ κινητήριον τινα δύναμιν, ὁ εἰδικὸς χαρακτήρ τῆς μουσικῆς διακρίνεται, διότι δι' αὐτῆς δημιουργοῦνται ὅλαι αἱ χωρισταὶ ἐκκλήσεις εἰς τὰ διάφορα συναισθήματα τῆς ψυχῆς, εἴτε ἀμέσως, εἴτε ἐμμέσως διὰ τῆς περιγραφικῆς ὑποβολῆς, καὶ δὴ διὰ κληρονομικῆς ἀναμνήσεως ἀπωτάτου παρελθόντος. Σημειωτέον καλῶς ὅτι δὲν πρόκειται ἀπλῶς περὶ ἐξωτερικεύσεως τῶν συναισθημάτων διὰ κινήσεων, ἀλλὰ ὅτι ἡ κίνησις καὶ τὸ συναίσθημα εἶνε ἐν καὶ τὸ αὐτό. Διὰ τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῶν κοινωνικῶν περιορισμῶν ἐμάθομεν νὰ ἐξασκῶμεν κράτος ἐπὶ τῆς ἐκδηλώσεως τῶν συναισθημάτων μας, ἀλλὰ ἡ ρίζα τῶν ὑπάρχει καὶ ὅταν ἡ αὐτοκράτησις λείψῃ ἐκδηλοῦται ἀκατασχέτως. Τανάπαλιν, εἴαν τις λάβῃ στάσιν ἡ ἐκφρασιν οἰουδήποτε συναισθήματος, δὲν βραδύνει νὰ κυριευθῇ ὑπὸ αὐτοῦ τούτου τοῦ συναισθήματος ὅπερ ἠθέλησε νὰ ἐκφράσῃ μιμητικῶς. Οἱ βιολόγοι ἀποφαίνονται ὅτι τὸ πρῶτον συναίσθημα ὅπερ δύναται νὰ παρατηρηθῇ εἶνε ὁ φόβος καὶ παρατηρεῖται εἰς τὰ λεγόμενα ἀνέλιδα. Κατόπιν παρατηρεῖται, εἰς τὰ ἀρθρόποδα, τὸ συναίσθημα τῆς κοινωνικότητος. Κατόπιν, εἰς εἶδος τι ἰχθύων, ἡ ζηλοτυπία, καὶ κατόπιν, εἰς πτηνά, ἡ στοργή. Ὡστε, ἐκ τῆς προσημειωθείσης παρατηρήσεως τοῦ Δάρβιν προκύπτει ὅτι ἡ πρώτη συναίσθησις τῶν ῥυθμικῶν μουσικῶν ἤχων συγχρονίζει μὲ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τοῦ συναισθήματος τῆς κοινωνικότητος ἢ ἄλλος ἐρευνητής, ὁ Ῥωμάνης, ἀνεξαρτήτως διεκρίνε. Περίεργος δὲ εἶνε ἡ ἐργασία τῶν δύο τούτων ἐρευνητῶν ἀναξαρτήτως ἀλλήλων, διότι ὅπως ὁ Δάρβιν ἀνεῦρε τὴν βαθμιαίαν ἀνέλιξιν τοῦ μουσικοῦ ὀργάνου εἰς τοὺς ἰχθεῖς μετὰ τὰ ἀρθρόποδα καὶ εἰς τὰ πτηνά μετὰ τοὺς ἰχθεῖς, οὕτω ὁ Ῥωμάνης ἀνεῦρε τὴν ἀνέλιξιν τοῦ ἐνστικτου τῆς κοινωνικότητος, αὐξηθέντος διὰ τοῦ τῆς ζηλοτυπίας εἰς τοὺς ἰχθεῖς καὶ διὰ τοῦ τῆς στοργῆς εἰς τὰ πτηνά. Ἡ συναίσθησις λοιπὸν τῆς μουσικῆς ἡδονῆς βαίνει παραλλήλως μὲ τὴν ἀνέλιξιν τῆς κοινωνικότητος, τῆς ζηλοτυπίας, καὶ τῆς στοργῆς—ταῦτα δὲ εἶνε τὰ συστατικὰ στοιχεῖα ἐξ ὧν ἀποτελεῖται τὸ αἶσθημα τῆς ἀγάπης. Ἡ ἐρευνὰ τῶν φαινομένων τῆς βρεφικῆς ἡλικίας ἐπιβεβαιοῖ τὴν κλίμακα ταύτην. Πρῶτον ἐμφανίζεται ὁ φόβος κατὰ τὴν τρίτην ἐβδομάδα μετὰ τὴν γέν-

νησιω. Κατὰ τὴν ἐβδόμην ἐβδομάδα ἐμφανίζονται τὰ κοινωνικά ἐνστικά· ἡ ζηλοτυπία καὶ ὁ θυμὸς ἀναφαίνονται κατὰ τὴν δωδεκάτην, καὶ ἡ στοργὴ κατὰ τὴν εἰκοστὴν περίπου ἐβδομάδα. Δὲν ἐξηκριβώθη ὅμως ἂν τὸ μουσικὸν ἐνστικτὸν ἀναφαίνεται εἰς τὸ βρέφος κατὰ τὴν ἐβδόμην ἐβδομάδα. Ὁ Δάρβιν θεωρεῖ ὅτι ἡ μουσικὴ ἐπήγαγεν ἀπὸ τὰς ἐκφάνσεις τῶν δύο ἐνστίκτων τῆς ζωῆς—τοῦ ἐνστίκτου τῆς αὐτοσυντηρήσεως καὶ τοῦ ἐνστίκτου τῆς διαιωνίσεως τοῦ εἶδους, ἅτινα ὡς ἐγωϊσμός καὶ ἀλτροισμός ὑφ' ὅλας τὰς διακλαδώσεις καὶ παραστάσεις τῶν διηνεκῶς ἀλληλοσυνδέονται καὶ ἀλληλεπιδρῶσι. Ἐνταυτῷ διὰ τῶν αὐτῶν λεωφόρων ἡ μουσικὴ ποιουμένη ἐκκλησιν εἰς ὅ,τι ὑπέροχον καὶ γενναῖον ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, λεπτύνει καὶ ἐξευγενίζει διηνεκῶς ἀπὸ σταδίου εἰς στάδιον τὰ δύο ἐνστίκτα τὸ τῆς αὐτοσυντηρήσεως καὶ τὸ τῆς διαιωνίσεως τοῦ εἶδους. Ἡ μεγαλοπρίπεια καὶ εὐεργετικότης τῆς φύσεως ἐνεπνεύσεν εἰς τὸν ἀνθρώπον αἴσθημα ἰδανικῆς τιμῆς ἀγάπης πρὸς αὐτήν. Οἱ ἤχοι τῆς ἀλλοτε μὲν ἐξηγεῖραν ἐν αὐτῷ συγκινήσεις εὐγνώμονος λατρείας καὶ γλυκείας ἐκστάσεως, ὡς τὸ κελιάδιμα τῶν πτηνῶν, ὁ φλοῖσβος τῶν κυμάτων ἐπὶ τῆς παραλίας, ὁ βόμβος τῶν ἐντόμων, οἱ στόνοι τῆς αὔρας μεταξὺ τοῦ φυλλώματος τῶν δένδρων. Ἄλλοτε ἐκίνουν αὐτὸν εἰς φόβον καὶ συντριβὴν, ὡς ὁ κρότος τῶν βροντῶν, ὁ ὄρυμαγδὸς τῆς θυέλλης, ὁ κωκυτὸς τῶν ἀνέμων. Ἡδὴ εἰσέρχεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἡ παρατήρησις, ἡ κριτικὴ καὶ ἡ συναρμογή, ἵνα προκύψῃ συστηματικὴ ἀναπαράστασις τῆς καλλονῆς τῆς φύσεως καὶ τῶν ἤχων τῆς, προωρισμένη νὰ δίδῃ λόγον, διευθύνσιν καὶ χαρακτήρα εἰς τὰ ἀντίστοιχα συναισθήματα, καθιστάμενη ἡ κυριώτερα λεωφόρος πρὸς τὴν ψυχὴν καὶ ἅμα μέθοδος πρὸς πληρεστέραν καὶ ὑψηλοτέραν ἐκφράσιν τῶν συγκινήσεών τῆς. Ἡ μουσικὴ κατὰ τοὺς τελευταίους τρεῖς αἰῶνας ἐξελίχθη εἰς πλήρη τέχνην ἐκφράσεως, καὶ ἔχει ἀντανακλάσει εἰς τὰς κινήσεις τῆς ὅλα τὰ ψυχικὰ συναισθήματα. Ὁ Χώης εἰς τὸ περὶ μουσικῆς καὶ ἠθικῆς σύγγραμμά του λέγει ὅτι "ἐνθα παύει ἡ δύναμις τῶν λέξεων ἀρχίζει ἡ δύναμις τῆς μουσικῆς. Ἡ μουσικὴ ἀρθρῶναι ὅ,τι κατ' ἀνάγκην εἶνε ἀναρθρον, καὶ ἐρμηνεύει μεταλλαγὰς ἰδιοσυγκρασίας αἰτινες διαφεύγουν πᾶσαν λεκτικὴν ἀνάλυσιν." "Ὅπως δὲ θίγει τὸ ἄτομον οὕτω θίγει καὶ τὸ ἔθνος, δυναμένη νὰ καταστῇ ἐκφράσις τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτήρος καὶ βίου. Ἀκόμη καὶ αἱ παντοῖαι ἰδιοσυγκρασίαι τῶν διαφόρων ἐθνικοτήτων ἔχουσιν ἐρμηνευθῆναι εἰς ἔργα μεγάλων μουσουργῶν, ἰδίως δημοτικὰ ἄσματα. Ἀλλὰ καὶ εἰδικαὶ ἐποχαὶ καὶ κρίσεις τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας ἐκδηλοῦν ἡ μουσικὴ δύναμις, ὡς, φερ' εἰπεῖν, ἡ μασσαλιῶτις τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ὁ γαριβαλδινὸς θούριος τῆς ἰταλικῆς ἐνώσεως, ἠδυνήθησαν νὰ κινήσωσι δύο ἔθνη σύσσωμα εἰς αὐτοθυσίαν ὑπὲρ

μεγάλου ἀγῶνος. Μὴ λησμονῶμεν ὅμως ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μουσικῆς δυνάμεως ἐξαρτᾶται κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ τὴν μόρφωσιν ἢ διάπλασιν τοῦ ἀκούοντος. Εἰς κοινωνίαν μὴ ἔχουσαν ὑψηλὰ ἰδεώδη ἢ μουσικὴ μίτην ἀγωνίζεται νὰ λαλήσῃ. Αἱ χυδαῖαι φύσεις δὲν αἴρονται ὑπὸ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς τέχνης, ἀπεναντίας σύρουσι τὴν τέχνην πρὸς τὰ κάτω καὶ βλέπουσιν ἐν αὐτῇ ἀντανακλωμένας τὰς χονδροειδεῖς ὀρέξεις των. Τὸ ἐπίπεδον τῆς ψυχικῆς συγκινήσεως ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἐπίπεδον τοῦ ἠθους. Ἡ μουσικὴ δίδει εἰς τὸν χαρακτήρα πᾶν ὅ,τι ὁ χαρακτήρ εἶνε ἱκανὸς νὰ δεχθῇ.

Κατὰ τὰ πειράματα τοῦ Βαιναδου καὶ τῆς ἐν Νανσὺ σχολῆς, τὰ ἀνθρώπινα συναισθήματα ὑπόκεινται εἰς φωτογράφησιν, καθόσον παράγουν δονήσεις διδούσας ἀναλόγους μορφὰς ἐν τῷ αἰθέρι. Τὰ πειράματα ταῦτα ἐγένοντο καὶ ἐν σχέσει πρὸς συναισθήματα γεννηθέντα ὑπὸ μουσικῆς ἐπιδράσεως, καὶ παρουσίασαν ἐπὶ τῆς φωτογραφικῆς πλακὸς σχήματα τῶν συναισθημάτων ἀνάλογα πρὸς τὸ εἶδος τῆς μουσικῆς. Ἡ μουσικὴ ἁρμονία ῥυθμίζει τὴν γεωμετρικὴν ἁρμονίαν τοῦ σχήματος. Ἐντεῦθεν ἐπιτυγχάνεται καὶ ἐπιβεβαίωσις τοῦ ἰσχυρισμοῦ ὅτι ἡ μουσικὴ ἔχει θεραπευτικὴν δύναμιν, ἴσως καθόσον ἐξασκεῖ ῥυθμιστικὴν τινα ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ συστήματος. Εἰς νευρικὰς διαταράξεις καθ' ἃς ὁ ἐγκέφαλος φαίνεται κλυδωνιζόμενος ὑπὸ καταιγίδων, ἡ μουσικὴ ἐπενεργεῖ ὡς ἔλαιον χυνόμενον ἐπὶ τῶν κυμάτων διαθέουσα διὰ τῶν δονήσεών τῆς τὰ ἐγκεφαλικά κυττάρια καὶ παράγουσα γαληνιοτέραν διανοητικὴν ἀτμοσφαιραν. Ἴσως δὲ καὶ ὑπνωτιστικῶς ἐπενεργεῖ διὰ τοῦ ῥυθμοῦ τῆς καὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐπὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος. Μία σπουδαία ἐνέργεια τῆς μουσικῆς εἶνε ἡ ἀναπαράστασις ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ ἀκροωμένου σκηνῶν καὶ τοπειῶν καὶ κινήσεων, ἃς ὁ συνθέτης εἶχεν ἐν νῷ καὶ ἠθέλησε νὰ μεταδόσῃ, εἴτε διὰ μιμητικῶν ἤχων εἴτε δι' ὑπομνήσεων. Ἡ πορεία ἵππικου, φερ' εἰπεῖν, ἀναπαρίσταται διὰ μιμήσεως ἤχου καλπαζόντων ἵππων. Ὁ μουσουργὸς ὅστις εἶνε ἀριστοτέχνης δύναται νὰ εἰσαγάγῃ τοὺς ἀκροωμένους εἰς ὀλόκληρον κόσμον ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων. Ὡς προείπομεν τὰ ἔθνη κυρίως εἰπεῖν παθαίνονται ἐκ μουσικῆς συνδεομένης πρὸς τὰς ἀναμνήσεις τῆς ἱστορίας των περισσότερο ἢ ἐκ μουσικῆς εἰσαγομένης ἔξωθεν. Ἐντεῦθεν ὑπάρχει ἡ ἐθνικὴ μουσικὴ παντὸς λαοῦ ἢ ἰδιόζουσα εἰς αὐτόν, καὶ ἔχουσα πλειοτέραν ἰσχὺν ἐπ' αὐτοῦ ἅτε περισσότερο ἐκτιμωμένη ὑπὸ τῆς ἀντιλήψεώς του. Ἡ ἐθνικὴ μουσικὴ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν ἐθνικὸν χαρακτήρα καὶ εἶνε ἐξίσου σπουδαῖον λαὸς τις νὰ δημιουργήσῃ ἐθνικὴν μουσικὴν ὅσον καὶ ἐθνικὸν χαρακτήρα. Ἡ παραμέλησις τῆς ἐθνικῆς μουσικῆς δυνατὸν νὰ ἀποβῇ αἰτίον ἐθνικῆς παρακμῆς.